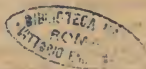

1
AN HOMO BONVS
VEL MALVS VOLENS
FIAT, SIMONIS POR-
TII DISPVATIO, ⁶⁸_{14 5}
₃₁

Ad Lælium Taurellum iuriskon-
sultis. Duci Florentinorum
à Secretis.

FLORENTINAE MDLI.

1.

AN HOMAGE
TO THE
RIGHT, SIMONIS
IN
The
The
The

LAELIO TAVRELLO IVRISCONSULTISS.

FLORENTINORVM

DVCIA SECRETIS,

SIMON PORTIVS S.

*V*M multa sint in Philosophia, Laeli doctissime, quorum alia quidem populari opinioni probentur, ut Deos esse; omnia bona ab ipsis emanare, nihil fieri, quod Deus futurum non praesentiat; omnia denique eum quem habent ordinem, ab ipsis calitibus sortiri. Alia uerò, à vulgi opinione profus abhorreant, nec ab eo percipi possint: inter postrema haec uersatur quaestio illa perobscura, quidem, diuque à Peripateticis agitata, An homo sponte sua, ac uolens bonus malusue fiat, nullis scilicet praecedentibus causis, quae illum ad bene maleue operandum impellant. Quod nihil aliud est, quam querere, An probi improbiue naturae quadam propensione, ac imbecillitate aut ignorantia efficiamur, nulla adhuc adhibita deliberatione: propterea quod ignoratio ea ita in substantia nostra immisceatur, ut ab ipsa absolui liberariue nequeamus. est enim ea animalibus maxime propria, in eaque diutissime anima detinetur, uelut Aristoteles tertio de Anima docuit. De qua quidem re, cum maximi uiri inter se plurimum dissentiant, perdifficile est aliquid pronuntiare. Cum interim eius inquisitio cunctis artibus sit utilissima; atque in ciuili administratione, potissimum à Legislatoribus summa diligentia examinanda.

Nanque si in scū inuitique operamur, qui de cāsa poenæ, præmia, honores, dignitates constituuntur: leges aliæ atque aliæ conduntur, quibus actiones coërceantur? præterea quamobrem, quæso, bonos laudibus euehimus; malos moneamus, castigamus, plurimisque suppliciis reprimimus? quorsum denique deliberamus, aut consultamus, quum id quod in Naturæ insitum est, flecti aut euitari, uel hominum industria commutari haud possit? Esse itaque Philosophis naturalibus quàm necessariam hanc disputationem, quilibet facile perspexerit: nisi uelimus concedere, homines nihil cæteris animantibus præstare, ac omnibus sensuum illecebris subditos uitam traducere. Quod si esset, quis amabo reliquis eos infeliciores negauerit; si malitiam nullo artis beneficio exuere possunt? aut omnis generis uitii irretiti nunquam ad uirtutem aspirare queunt? Et tantò herclè infeliciores existimã di sunt, quantò animi infelicitas quàm corporis maior est censenda. nam nihil profectò diuinum, nihil sincerum, in nobis fuerit: neque mens nostra impermixta, sed corpori mancipata putabitur, quod philosophorum fere omnium consensu maximè execratur. alioqui, ut cætera omittã, frustra præclara illa de moribus præcepta, tradita essent; cum nulla ratione, ab eo ad quod Natura impellit, humana facultas abduci possit. nanque ut lepidè Lyricus poëta cecinit,

Naturam expellas furca, tamen usque recurrit.

Adhæc irrita fuerit Orthodoxorum fides: inutiliter quoque theologi sanctissimi, studium, diligentiam, omnem denique mentem suam adhibuerint, ut animum ac uoluntatem nostram purgarent, dum Deum ritè colendum, omnes animi affectiones ac perturbationes è medio tollendas esse persuadent. Parum quoque foeliciter tot librorum uolumina, id docentia ediderint, si aliò diuertere quàm quò Natura rapit, non licet.

Quare cum hæc mecum animo uoluerem, parumque explicata animaduertērem, animum ad aliquid de iis commentandū appuli; ut his feriis, quibus quotidianas nostras intermittimus lectiones, ocium in honestum negocium conuerterem. Deprompsi igitur hæc, minus quidem elaborata, & parum grauitē, nec satis copiosè examinata: sed nuda, nulloque orationis compta lepore, prout temporis breuitas tulit, & philosophiæ grauitatem decet. At qui ut ornatū eruditionemque nanciscantur, tu, cum à grauius & forensibus negociis feriaberis, quod rarò contingit, pro acerrimo tuo iudicio efficies. Quòd si abs te probari sensero, animum ad liberum arbitrium expetendum addideris.

Vale. ex Academia

Pisana.

TOICI, qui in nobis virtutum vitiorumque causas collocant, atque ea nostra deliberatione confici credunt, quædam in nobis esse, quædam vero minimè asserunt. Atque ea quæ in nostra sunt potestate, in opinionem, conatum, appetitum, & de-

clinationem partiuntur. Opinari nanque in nobis est, quando volumus; sed non est in nostra potestate rectè opinari, cum volumus, sed quando ratio, quæ nos persuadet, rebus ipsis ex æquo respòdet. Conatus porrò, cum sit animi consilium, ac mentis perquisitio, ad formandam electionem, in nobis quoque est situs, ac nobiscum, nulla impellente nec prohibente causa, externa connascitur. Appetitus item cum sit propensio ad rem, & ipse nobis subiiicitur. Declinatio denique, quæ appetitui contraria est, & auertit ac deuitat, eadem ratione in nobis esse dicitur. Verùm si quis instaret, quòd ea quibus capitur, & ad quæ fertur appetitus, opinio, & declinatio, sint extra nos: ei ex Stoicorum sententia respondendū erit, res externas non agere in animam, sed excitare; quòd sua natura moueatur, corpusque iccirco moueat. Natura igitur agit ratione organorum, quibus utitur, ut & Simplicio placuit. Quare motus animæ, ab anima proficiscitur, licet ad exercendum à rebus extrenis cieatur. Porrò opinionem primam statuerunt, quòd eam, cum fuerit persuasa, se-

quatur fides ; quæ vt docet Philosophus libro tertio de Anima , est assensus qui fit à ratione . Cæterùm cum alia atque alia sit hominũ temperies , fit vt non eodem modo omnes homines assentiantur ; siquidem qui pituitosi sunt , vel leuibus argumentis persuasi facile acquiescunt : At serius melancholici , qui ægrè persuadentur , licet persuasi , diu persuasioni adhæreant . Idem vsu venit etiam natura timidis , & qui curiosius res inuestigant : attamen vbi semel assensum præstiterint , pertinaciter retinent , atque id ob temperamenti frigiditatem , frigidi nanque est retinere . Qui verò sanguine aut bile abundant , medio critatem amant : hinc fit , vt suas opiniones non ita acriter , & proteruè defendant . Opinio ergo , cum electioni & voluntati quasi lumen præbeat , reliquas facultates præcedat necesse est . Hanc sequitur ex Stoicorum placitis animi conatus , qui inuestigatio quædam est ad electionem procurrens , ac appetitum & declinationem antecedit . Peripatetici alium ordinem sequuti sunt , atque post opinionem collocarunt appetitum : Verùm si res diligentius inspiciatur , nihil ferè à Stoicis dissensisse reperientur . Siquidem illi per appetitum , impetum quendam ac propensionem ad finem adipiscendum intelligunt . finis verò 'vt deliberatione prior sit , omnino necessum est esse volitum , nemo enim consultationem aggreditur , qui finem sibi , cuius gratia id faciat , non proposuerit . At Stoicis voluntas & appetitus , est inclinatio ad rem , quæ sequitur deliberationem , & rei consecutio . cui opponitur declinatio , quæ fuga est & deuitatio . Hanc verò posteriorem esse nemo est qui inficiatur ; quoniam finis appetitio appellatur verè voluntas , quæ sit deliberatione prior . Cæterùm

vt res planius intelligatur, illorumque sententia
aperiatur, primùm ponere oportet, animam esse im-
mortalem, atque à Deo manare, sed tamen cum cor-
pore, per sensiles qualitates, quas aquas & Lethen
fluuium Platonici nuncupant, vniri. Quicquid ve-
rò ea, in hac vnione, à corpore mutuatur, id animæ
proprium esse negant, cùm alterationibus subiicia-
tur, ac uariis de causis mutari possit: at quod non
aliunde quàm ab animo oritur, nec ab aliqua exter-
na causa impeditur, id totum suum esse asseuerant.
Quæ igitur à corpore proficiscuntur, cùm mutari,
& impediri queant, propria esse animæ non sunt cen-
senda, sed quæ à Diis immortalibus consecuta est,
cuiusmodi est facultas rectè opinandi, eligendi, de-
clinandi, appetendi, simul & mouendi seipsam prius
quàm aliud. Quæ omnia etiam in corpore possidet,
vbi ad se redierit, & simul atque à rebus externis fue-
rit excitata. Quare cùm sua natura moueatur, in ea
conatus voluntate erit prior. Deinde nec illud est
prætermittendum, quòd cùm omne studium in illa
philosophiæ parte posuerint, quæ ad mores pertinet
nostrarum actionum finem, non affectuum medio-
critatem, sed omnium perturbationum carentiam
statuerunt. quòd anima hæc à corpore, velut dictum
fuit, mutaretur, illaque tristitiam multo frequen-
tius quàm gaudium adferrent, aut certè delectatio-
nis comes dolor esset, quippe concupiscentia, ira, re-
liquique affectus à sensibus ortum ducunt, non à ra-
tione & voluntate, quæ animæ sunt peculiare. finis
itaque actionum cùm non sit mediocritas, sed indo-
lescentia quædam, apud eos homines nullis ducen-
tur affectibus, nullaque tentabuntur libidine, nisi
fortè efferi, quique ferinis moribus assueuerūt. quin
etiam

etiam filiorum sororum, fratrum, coniunctissimorum denique mortem æquissimo animo ferent. Ut qui non dolere dedicerint. Atque ita cæterorum quoque affectuum, puta iræ, avaritiæ, libidinis erunt expertes: cùm eadem omniũ sit ratio. Porro quod de rebus fugiendis dictum est, idem de assequendis ac expetendis dicendum. Itaque ex Stoicorum dogmate, in nostra erit potestate, & libertate, ut volentes non modò mediocritatem adipiscamur in affectibus; verùm etiam insensibilitatem. Quam hæresin olim Pelagius sequutus, putavit nos tum virtutes, tum summum bonum, & quod Latini quidam meritum vocant, nostra facultate consequi posse. Quòd si gratia Christi accederet, per eam omnia fore facilliora: sine ea tamen posse nos ad cœlestem gloriam euehi, idque nostris viribus. Quod execratur Diuus Paulus, exclamans Christum gratis mortuum esse, velut libro de hominis arbitrio disseruimus.

Quid Plato senserit.

Cap. II.

ET si interdum Plato nihil ferè à Stoicis dissentire videatur, ut facilè hinc inde colligitur, in dialogo tamen qui Menon inscribitur, illorum sententiæ non adhæret, cùm dicat virtutes nobis natura, & eius facultate non contingere. Præterea cùm probabilibus rationibus differat virtutes non est scientias, minimeque posse doceri: negare videtur, eas natura comparari, sed sorte diuina & cœlitus nobis infundi, usum tamen non nihil ad eas illustrandas conferre, si quis diutius iis assueuerit. quod in Theage docuit. In Protagora porro inquit, Plurimùm optimos esse illos quos Dii diligunt: ubi ut plurimum adiecit,

quoniam fieri bonum possibile, esse fatetur, difficile tamen, & ut plurimum donum esse diuinum. Quod confirmatur non leui ratione: quoniam ut Simonides ait, Arduum est esse bonum aut talem permanere, ut euentibus multis & variis casibus non succumbat: vel saltem ob id quod non nisi cum maximis laboribus in talem euadit; ut ob id rectè subdiderit, quod solus Deus hoc munere fungitur: quasi humanum non sit eo in habitu perseuerare ac mente quadratum esse atque omnibus probitatis numeris absolutum. Simonides itaque virum bonum fieri difficile putabat, & bonum permanere impossibile, ob multos casus quibus circumuenitur: posse verò aliquando malum effici. Videtur nihilominus eodem dialogo, vbi de malitia & vitio loquitur, sentire, neminem sponte malum fieri. nam cum Poëta ille dicat, laudandum esse quod nihil sponte turpe operetur; perinde id dicit, ac si quis esset, qui sponte sua mala faceret. Arbitror equidem, inquit, Plato, sapientem nullum putare esse hominem, qui vtrò aberret, malaque & turpia sponte committat. Sciunt enim sapientes, omnes, qui mala perpetrant, præter voluntatem & inuitos ac inscientes peccare. Quare nono de Legibus, necnon & in Sophista conclusit, nullum volentem peccare. Et ratio in promptu est; verum ut eius vis apertius intelligatur, sumendum est primum, nos omne id, ad quod sponte nostra ferimur, tanquam bonum affectare. Quare si quando ad malum quoddam propensi trahimur, id boni aliquam speciem præ se ferre necesse est. cum verò malum esse non cognoscamus, non dicemur volentes id appetere, sed potius ob animi imbecillitatem ac ignorantiam. ignorantia quippe non est voluntaria, nam quis

quæso eam desiderat, cum omnes homines naturæ cognitionem expetant? Amplius nemo vult id quod ignoratur; at malum quia malum ignoratur, igitur nemo est qui id velit. Atque si quis id agit, non ut malum, sed ut volitum ut ita dicam agit. Aristoteles hoc vniuersaliter expressit, & longè efficacius, velut post audietur, quod Plato nono de Legibus vitio solum adaptauit, ubi vitium esse inuoluntarium persuadet, eo quod sit morbus, & nemo morbum ultro expetat. Et quanquam quis morbi ipse sibi est causa origoque, nescit tamen se ob hoc aut illud victus genus in morbum prolapsurum. Ad hæc, quod ab animi perturbationibus tumultuantibus, quæ cõsiliū mancipant; & rationem velut Aristoteles tertio de Anima docet, quasi nebula quadam obtegunt, proficiscitur: nemo id habitum aut operationem voluntariam esse affirmauerit, ni fallor. Ut enim qui tetro carcere ac vinculis detinetur, vi & præter voluntatem agere dicitur, ut satis iudices deciarant, qui si quam eum sponsonem facere, aut aliud quippiam in quo libertas agendi desideratur, præstare cupiunt; liberum compedibusque solutum dimittunt. Ita cum ratio affectibus premitur, ac illis quasi vinculis coërcetur, quicquid ab ea emanat, inuoluntarium erit, quod liberè opus suum non absoluat. nam ut in intuentem per vitrum viride, cui omnia viridia apparent, visus non dicitur legitimus. ita opinor nec rationis opus legitimum appellatur, aut voluntarium, quod ipsa affectibus præpedita exercet, quoniam per quandam quasi caliginem tunc contuetur. Verè itaque voluntaria ex Platonis decreto illa erunt nuncupanda, quæ à recta ratione, nullo affectu aut ignorance irretita, sed libera, non autem turbata ele-

tionem fiunt. Atque ob id Aristoteles libro tertio
Ethicorum, liberius velut paulò ante monuimus,
pronunciauit, quòd nec virtutes nec vitia à volenti-
bus nobis exerceantur: propterea quòd non sint in
nostra manu species rerum, neque dominemur iis
quæ nobis quotidie occurrunt, & ad quæ animus no-
ster vi quadam naturali impellitur. nanque ab ipsis
speciebus eius facultates, & potissimum intellectus
siue volens, siue intelligens mouetur. Deinde cum
species facultates perficiant, necesse est vt in species
tanquam in perfectionem suam propendeant ac incli-
nentur. Primus tamen facultatum motus est natura-
lis: atque eam ob rem Theologi nostri primos motus
in nostra sitos esse potestate negarunt. Quare cum ta-
les simus, quia finis eiusmodi nobis appareat, nõ erit
in nobis positum, vt finis aut obiectum immutetur,
aliterque appareat. quocirca neque in nobis erit fieri
bonis. Verùm si, quod apparet bonum, contingit esse
verè bonum, ipsi quoque euadimus boni: sin apparès
quidè est, nõ autem verè bonũ, erimus mali. At verò
qui naturã nactus fuerit imbecilliorè, minus vtrũque
dignoscet: atque iccirco, cum voluntas sequatur co-
gnitionè, deterius ferè eliget, idq. prosequetur. natu-
ræ siquidè imbecillitas, ignorantia parit: ignorantia ve-
rò euitationè potioris boni, & inclinationè ad maius
malũ, quod interdũ sub tenui boni specie delitescit.
*Quòd tum Stoicorum, tum Platonis decreta, in aliquibus
deficiant.*

Cap. III.

CAETERUM si hominis naturam pressius inspe-
rimus, neque ad extrema eam distrahere volue-
rimus: multa profectò tam in Stoicorum quàm
Platonis decretis offendemus quæ parùm cum ratio-
ne consentiant, aut veritati respondeant. nam cum ho-

Etum possibile atque animam ipsam minime corruptio-
ni esse obnoxiam statuerimus: sin minus, quod fortas-
se Aristoteles sensit, aliter erit dicendum.) anima quo-
que eius facultates habet partim communes cum bru-
tis ac plantis, partim sibi propriam, qua cæteris ani-
mantibus præstat, intellectum scilicet ipsum, quem ut
cum supremis intelligentiis obtinuit similem, ita &
actum, ipsum videlicet intelligere, cum iisdem est par-
titus, licet modus intelligendi in vtrisque longè diffe-
rat. Homo itaque ex anima ac corpore cõflatus, cum
non sit purus intellectus, nec simplex sensitiuum, me-
dii rationem inter vtrunque retinet. Quare & actus
eius proprius erit, tum in actiuis, tum in speculatiuis
operatio quædam media. Quinetiam partes eius alte-
ra ab altera vicissim afficientur, ratioque sensus natu-
ram, sensus verò rationis interdum induet. Quod Ari-
stoteles significauit, cum inquit, sensum humanum esse
rationalem, nimirum quod rationi pareat, atque ab ea
tãquam à norma quadam dirigatur. Dicitur autem ratio
sensus conditionem subire, & ut ita dicam sensificari,
cum à sensib. afficitur illorumque illecebris irretita,
sensus naturam sequitur: vel, ut quidam dicunt, quo-
niam sensilia rimatur, atque ipsa intellecta à sensibus
ortum ducunt. quin potius quicquid intelligit, id omne
ab iis quæ in sensibus appareret promanat. Quod tamẽ
Simplicio, pluribusque aliis non placet, qui censent
intellectum seipsum & mentes illas supremas nulla
sensuum ope quandoque intelligere. cum scilicet
omnibus omnium sensibilibus cognitionibus refertus,
cum illis vnitur; vel ab omnibus his separatus atque
abstractus seipsum intuetur. Verum hi dum Pla-
tonem ab Aristotele nihil dissentire docent, aut
Philosophum cum sacris nostris literis conuenire,

persuadere conantur, decreta interim confundunt,
vno Alexandro excepto, qui solus mea quidem sen-
tentia, Peripateticorum placita mordicus defendit;
vt aliàs, cùm librum Aristotelis, qui de Anima inscri-
bitur explicarem, fusius demonstraui. Quare ex Ari-
stotelis opinione præstat dicere, humanum intelle-
ctum in sensibilibus intelligibilia apprehendere, ac
sensuum beneficio, ad supremarum intelligentiarũ
cognitionem, viam sibi solũ sternere. Vt igitur ad
institutum redeamus, intellectus vnitur sensibus, ra-
tionisq̃ue obiectum est sensibile, vel quidditas rei
sensibilis, (vti enim liceat nostris, & vulgo iam tri-
tis vocabulis) & per eam sensus hominis fit rationalis.
quoniam ratio est veluti pædagogus, cui sensus
obtemperant. Operatio porrò secundum virtutem
cùm sit communis vtrique, communis quoque appel-
latur. in hac, cùm sit actus mixtus, ratio se habet
vt forma, & affectus vel actio vt materia. Hinc in-
telligitur, quare quòd Plato in Protagora dixit, Pru-
dentiam esse totam virtutẽ, vel virtutis maximã par-
tem, Peripatetici dicant, prudentiã esse formam, &
sensus affectionẽ ac actionem, materiã. Quoniam igi-
tur homo ex discrepãtibus cõstat partibus, inter se in-
uicem complicatis, vt facultates vnius animæ; mo-
tus ambarum naturam sequetur. nam vt Aristoteles
libro primo de Cœlo declarauit, motus simplicium
est simplex, & mixtorum mixtus. ignis enim motus
sursum, simplex est, quoniam nihil habet internum,
quod illi aduersetur, aut reluctetur. ita & terræ deor-
sum. At eorum quæ mixta sunt, atque ex quatuor
simplicibus conflata corporibus, mixtus est motus,
quòd intus sint plura, quorum alterum alteri renita-
tur, in diuersumq̃ue rapiat. Hinc fit, vt si graua

deorsum vergant, non permittant id fieri leuia. Attamen cùm difficile sit, & fortasse impossibile, reperire compositum quoddam, in quo simplicia ita ad æquilibrium ingrediantur, immisceanturque, vt nihil sit quod alterum excedat; necesse est, vt actionum ratione, alterum quoque alteri dominetur. Verùm cùm prædominantis actionis motui, succumbentis vt ita dicam motio aduersetur, & quantum potest resistat, violenterque moueatur, mixtus quidam ex utroque naturali scilicet & violento, nascitur, qui simplex nullo modo dici potest. Vt igitur in animali qua animal est, & potissimùm in homine multi sunt motus, ii que mixti, (partes enim eius aliæ ad hanc, aliæ ad illam inclinant ferunturque partem.) ita & operatio facultatis actiuæ, quàm intellectum practicum nostri appellant Philosophi, mixta quædam est, in homine inquam ratione prædito, & non ex vno sensuum arbitrio, pecudum ritu, vitam agente. nam cùm actio eius sit totius, & compositi ex anima & corpore, neque animæ neque corporis propria poterit esse. Quò fit, vt mixtam esse fatendum sit, & vtriusque aliquid habere, dico sensus & rationis, quorum ille materiæ, hæc verò formæ vicem supplet. Quare actio humana erit illa duntaxat, quæ vtriusque particeps est. Cæterum etsi hominem duabus partibus constare dicamus, non est tamen credendū, eas sibi inuicem esse permixtas, & refractas; (quæ enim miscentur, franguntur, vt prolixius, cùm librum secundum de Partibus animalium interpretaremur, superiori anno disputauimus.) Sed integras esse vnius animæ facultates, vt propterea non verè quidem, sed proportionè potius compositas esse dicendum sit. Hinc sit vt quoniam vtraque suis viri-

bus polleat, altera alteram interdum pessundet. Et si sensus prosternantur, totus in intelligibilibus versatur, & ab omni sensu liber, ut Platonici asserunt, abit in Deum. Quod si victoria sit penes sensus, ut ratio prorsus de medio tollatur, migrat in brutum aliquod animal, & viuit secundum affectus. Quod Poëtarum quoque significarunt, qui alios in leones, alios in vrsos, alios in aliud quodpiam ex hominibus migrasse fabulati sunt. Peripatetici quoque aduersari inter se affectiones & appetitum dixerunt: & quoniam per rationem futurum præsentit homo, ac per sensum præsentem affectum sentit: cumque sæpenumero futurum cum præterito dissentiunt, inter se contraria esse statuerunt. Quare Aristoteles inquit decimo Ethicorum, actionem humanam mixtam esse; atque quoniam operatio intellectus ipsius speculatiui ferè simplex est, eam hominis naturam superare, ac Diis similem effici censet: ut viceversa cum sensuum affectibus atque illecebris irretitur, ferinum fieri, brutisque adsimilem. Dicemus itaque propriam hominis, ut ex intellectu sensibusque concreti, actionem secundum virtutem mediam mixtamque esse. Veruntamen actio intellectus speculatiui, quam supra hominem collocauimus, finis hominis est: (cum id vnum studere debeat, ut intellectus vigeat.) at humanæ actionis principium, est ipse practicus, cuius extremum ac finis, est opus. Et quemadmodum intellectus, quem iam sæpe pro philosophantium more, speculatiuum vocamus, principium est intelligendi, & eius finis veritas intellecta; similiter ut operatur, & practicus dicitur, finem habet ipsam bonitatem. Atque hic primum nobiscum vnitur, atque cum ipsa luce connascitur. quippe prius ad ea obeun-

da. quæ

da, quæ ad ipsum esse conferunt, animus est applicandus : quàm ad ea, quæ melioris notæ grâtiâ, & vt vulgo loquimur, ad bene esse accedunt, cuiusmodi sunt intelligibilia. Quod animaduertēs Philosophus, virtutem in parte hominis rationis experti, ac sensu affectibus collocauit: non autem in affectuum carentia, vt Stoici, quòd ex eorum temperantia, vir prudens & bonus sit appellandus. cùm virtus sit motus mixtus. Quòd si eam in nudo ac simplici intellectu reposuisset, non humanam fecisset, sed hominis captum excedentem. Minus quoque rectè in solo sensus opere, hominis finem collocasset, esset enim inferior, & eo indignus. Hinc patere potest, quare hominis natura diuina fuerit appellata, atque *θεομορφή* cùm intellectum, rem profecto diuinam ac immistam nactus sit. Porro qui secundum intellectum viuit, non est quidem absolutè & purus homo, sed Deo amicus, eiq̃ue coniunctissimus. qui verò secundum sensus, is brutis est similis, & simpliciter malus, quoniam sensus eius non obtemperant rationi, sed ei quantum possunt reluctantur. At verò is in quo sensus cum ratione coniungitur, bonus est & malus. bonus, quando secundum rationem oparatur: malus, cum sensibus ratione carentibus est addictus. Sed quamuis ipsa intellectu homine Deo similis efficiatur, habeatq̃ue ipsum intelligere commune cum Diis; modus tamen intelligendi, velut iam antea monuimus, longe est diuersus. Contrà rursus plurimùm eius operandi modus ex sensib. à brutis discrepat. homo enim suas operationes quæ qualesq̃ sint cognoscit. Atq̃. ideo humanus sensus, vtpote intelligendi facultati complicatus, sensus præterea cōmunis, & imaginatio, quæ in homine solum

fingere potest, in aliis verò animantibus minimè;
 longè perfectione cæteris præstat. Quantum itaque
 in intelligendi modo Diis cedit, tantum in operan-
 do brutis antecellit; quoad sensus scilicet iudicium.
 nam quoad passionem, iis est inferior. multa enim
 sunt, quæ olfactum auditumque habent exquisitio-
 rem. His ita constitutis, etsi prolixiores fortassis
 quàm par esset, aut res ipsa postularet; quo res pla-
 nius perspiceretur, fuimus, contra Stoicos ita inste-
 mus. In hominis operatione est virtus, at operatio
 perfecta, est in affectu sensus. igitur & virtus est in
 affectu. Maior patet, quoniam virtus est habitus
 perfectus. quare operatio quoque virtutis est actio
 perfecta, quæ ab homine, ita vt diximus, constitu-
 to proficiscitur. Minor etiam ex dictis liquere po-
 test. nam si non esset in affectibus, aut esset ipsius
 intellectus solùm, atque hæc est supra hominem, aut
 esset sensus tantum, quæ infra hominem est. Si igitur
 actio virtutis est hominis, quæ homo est, in sensu ac
 ratione est, nihilque aliud quàm affectuum medio-
 critas. Adhæc non est cum sensuum carentia, velut
 ostendetur. quoniam in speculatione contingunt
 iræ, cupiditates, & reliqua eiusmodi, quæ nequeant
 penitus exterminari, quæque Apostolum eò impu-
 lerunt, vt diceret, sentio aliam legem in membris
 meis, repugnantem legi mentis meæ. atque hoc sic
 confirmatur. In visceribus nostris & in nostra substā-
 tia, est corruptio. atque vt à substantia nemo vivēs
 absolvitur, similiter nec ab opere quod substantiam
 consequitur, cum opus sit & propter substantiam
 & à substantia. Quare si hæc affectuum carentia re-
 periretur, nec esset hominis substantia, nec actio.
 Præterea, si quod actionem puram omni affectu va-

cuam antecedit, non est in nostra facultate; nec operatio quidem est in nostra facultate. Sed quod necessarium praeit operationem, omni affectu vacuum, est sensuum exercitii carentia, quæ nequaquam in nobis sita est. quare nec affectuum quidem vacuitas, in nostra est potestate. nanque ubi sensus est, ut inquit Philosophus, libro secundo de Anima, necesse est, ut sit tristitia & lætitia: atque ubi hæc sunt, est desiderium. Quod si in nobis non esset tristitia, nec esset sensus, atque ubi non est sensus, non dicitur homo. quia intellectuum non est sine sensitivo & vegetali, in ipsis saltem mortalibus, velut Philosophus iam citato loco docet. Nec puto respondendum esse, intellectum non posse quidem citra sensitivum subsistere, quoad vitæ perdurationem spectat, quoniam per sensum alimur, iudicamus, & necessaria ad vitam sumimus: posse tamen nos affectuum motu illo turbulento carere, puta iracundia, ac cupiditatis æstu. Siquidem hæc responsio si satis perspicio seipsam agit ac iugulat. nanque si necessarius est potus ac cibus, necessariae quoque sunt perturbationes. Adhæc, si in manu nostra non est, iuventutem, aut senectutem ingruentem impedire: nec penes nos erit, cupiditates coercere, ita, ut omnino nullæ sint, in iuventute, cum à corpore ortum ducant, atque in ea ætate sanguis ferueat, ac spiritus sint longè calidissimi, ac ardentissimi; minusque ratio polleat. Sic neque prohiberi potest, quo minus in senecta corpus ægrotet, etsi in ea ratio vigeat. Nam si in nobis situm esset, affectus exuere, cum à corpore, causisque naturalibus prodeant. in nobis utique esset efficere, ut iuventus non esset iuventus. & quamvis in nobis refrenare, modumque iis imponere, atque ad medio

critatem quandam redigere, quoad illi ætati concessum est: prorsus tamen deponere, non opis est nostre. iuuenis enim non esset iuuenis. Eodem pacto non est nostre facultatis, facere ne in senecta corpus langueat, & licet arte aliquid prodesse possimus, nunquam tamen ea ad iuventutem relabatur. Præterea si in iusta agente non adesset odium & amor iniustus esset, quare affectus non est è medio tollendus. antecedens patet. nam si iudex odio ut dici solet Vatiniano vitium non prosequeretur; aut virtutem ac æqualitatem non amaret tenere; Iusta agere haud posset: sed modo huc, modo illuc inclinarét. Cum autem iudex debeat esse mensura iudicio contendentium, debet quidem, neque huius, neque illius partis causæ fauere: at in primis iniustitiam odisse, & æquitatem diligere. Ad hæc, morte filii non affici, aut omnino non dolere, iuri repugnat naturali: at ius naturale semper rectum bonumque est. igitur carere omni dolore malum est. cum aduersetur appetitui naturali. Atque iccirco Aristoteles quarto Ethicorum, dixit eum qui non dolet & tristatur, aut gaudet, de quibus oportet, & quomodo oportet, & quantum, & quibus, esse prorsus insensatum. Possem hic multa præterea afferre, eaque rationibus ac exemplis confirmare, verum ea cumulatissimè Plutarchus Chæroneus eo libro quem de Virtute morum inscripsit collegit. quare libens ipsa prætereo. Addam tamen vñ, quòd si hanc sententiam tutari vellemus, sequuturum esse, omnes virtutes, vnam esse, aut habitudine solùm inter se differre: quinetiam mediocritatem esse vitium, ac plura alia, ab instituta nostra disputatio ne aliena. Præterea, (nam ne hoc quidem silentio prætereundum.) Simplicius in interpretatione Epi-

Eteti, asserit; non omnem appetitum ortum trahere à carentia: quòd Deus nullo careat, & tamen appetat. Sed huius sententiæ omnis philosophorum schola aduersatur: Inquit enim Aristoteles, libro tertio de Anima, appetitum esse motum ad rem. motus autem omnis fertur ab illo quod non est, ad illud quod est: vel ab illo quod est, ad illud quod non est. Erit igitur appetitus, quoniam omnis cietur ad bonum, ab ipso quod non est, ad illud quod est. quare à priuatione ad habitum. Est ergo carentia, à qua appetitus promanat. Deus porrò expers est appetitus huiusmodi, mouetque propter finem alterius, qui est ipsemet Deus. Ipse autem & voluntas eius est actus, quamuis sit libera. At in illis est appetitus, de quo est præsens sermo, quæ moueatur ad finem sui adipiscendum, non autem alterius gratia. Cùm itaque hæc huic disputationi satisfacere existimem, liquet nihil moueri ad id quod iam obtinet. frustrarius enim & inanis esset eiusmodi motus.

Contra Platonem.

Cap. II II.

IAm verò id quod sæpe à Platone repetitur malum scilicet fieri boni ignorance, vel quòd non intelligat id esse malum, non probatur Aristoteli tertio Ethicorū. Nam cùm ignorantia sit animi morbus; ac ipsi multarū corporis ægritudinū nobis simus, authores ita & ignorantiæ nobis ipsis erimus causa. et si in nobis est ignorantiæ causa, volētes & ignoramus, & mali sumus. Attamen datur quædā ignorantia, cuius causa non est in nobis, quam Theologi Latini

vocant inuincibilem. Atque ea ignorantia, quæ nostra segnitia acquiritur, cum multari soleat; mala: & ignorans huiusmodi malus merito censendus est, cum legibus puniatur. Illa verò quam inuincibilem diximus, inuoluntaria est: de qua fortasse Aristoteles loquutus est, cum ait, inuoluntarium esse illud quod aut vi aut ignoratione fit. Demonstramus itaque non omnes qui mala patrant, ignorantia quòd mala sint delinquere, imo ea probe cognoscere. Primum qui post admissum peccatum sese increpat, non puto ignorans peccasse dicetur. nam si quis æger, siti intolerabili crucietur, & frigidam à medico interdictam hauserit, is intelligit se errasse & sui erroris poenitet. quare inscients peccasse non est credendum. Adhæc ægri quoque illi, qui amicos & astantes rogare solent, ut quæ lædere & obesse solent, è conspectu auferant: si quando impatientia victi, ea blanditiis suis sibi porrigi fecerint, satis ostendunt, se non inscients peccare. Deinde qui Diis supplicant, ut meliorem dent mentem, ut in posterum sapere possint, atque à peccatis abstinere; si suorum peccatorum sibi conscii sunt, & scientes se peccare fatentur, cum dicant se suæ mortis esse causas. Præterea planius quod dicimus in amantibus id deprehenditur, qui qua possunt diligentia suos amores occultare student, quòd eos pudeat, ac se peccare intelligant: licet voluptati ac libidini resistere non potentes, affectibus cedant, ac vinci ab iis se patiantur. Post hæc natura in omnibus est ad bonum propensa, igitur omnes malum cognoscunt, nisi habitu mali sint, aut alioqui natura orbat. Antecedens cōfirmatur ab Alexandro, libro quarto Quæstionum naturalium, signo euidenti. quoniam qui peccant, lau-

dant eos qui non peccant. quare cognoscunt id esse malum. Patres quoque ab iis in quibus ipsi delinquant, filios coërcent. cognoscunt igitur apertè ab iis abstinuisse melius esse, licet trahi se patiantur ab iis quæ deteriora sunt. Posthæc ipsa hominum communis vox, nonne peccata detestatur? nonne leges ea castigant? item pædagogorum informationes, patrum præcepta, amicorum monita, an non quæso eò omnia spectant, ut quando bene malèue agimus, scire queamus? Nec est assentiendum iis, qui obiiciunt peccata esse violenta, aut ex habitu, qui à nobis commutari non potest, admitti. fateor enim ea quorum longa assuetudine habitum in nobis contraximus, cum consuetudo sit acquisititia natura, cum qua ita conspirat, ut inquit Hippocrates, ut abeat in naturam, ita insidere, ut in nobis non sit ea deponere: atamen à nostra voluntate primùm proficisci, luce clariùs demonstrare conabimur. nam nullo cogente, nostra facultate ad ea mouemur. Deinde consultamus, & eligimus. ergo & volentes mala patramus, cum libera sit electio, nec vlla vi ab vlllo cogi possit, velut dictum est. Amplius, antequam vitium callum faceret, factusque esset habitus prauus, in nobis erat non agere, vitioque resistere: non aliter quàm lapidem apprehensum in manu nostra est vel eum proiicere, vel retinere; licet proiectum retrahere nequeamus. ita & habitus nostra voluntate contrahitur, quamuis vbi semel in animo fuerit obfirmatus, non amplius in voluntate nostra sit eum abiicere, aut aliter assuescere. Hoc vel satis manifesto signo liquere iam opinor, mala quæ ex habitu quoque perpatrantur, esse voluntaria; rectèque legibus puniri, qui eiusmodi committunt. Et cur quæso veniam dat cen-

furaiis qui coacti aliquod facinus patrant; poenam
verò infert iis qui ex habitu, si vterque inuitus agit.
Præterea, qui inuiti aliquid agunt, dolent & poeni-
tentia ducuntur: at qui ex habitu, non modo hos fa-
cti non poenitet, sed fecisse delectat iuuatque, ut po-
te quòd id elegerint. non igitur ab imprudentibus,
aut ignoratione vel vi fiunt. Adhæc quæ ira & cu-
piditate facimus, volentes facere dicimur, licet san-
guinis accensio in ira sensum nobis eripiat; quia pos-
sumus non irasci, quum insit nobis ratio, quæ affe-
ctus moderetur. Cuius signum est, quoniam plectun-
tur ii, qui ira aut cupiditate aliquid admittunt: Dein-
de reperti sunt, qui ex animi moderatione, meliori-
bus assueuerunt. quod profecto fieri non potuisset,
si affectus voluntatis rationisque imperio non subi-
cerentur. Amplius, si mala semper sub boni specie
se nobis conspicienda ostendunt, in nobis non esset
non eligere. at multa bona, & quæ bona esse cogno-
scimus, non eligimus: volentes ergo peccamus, nec
mala semper sub boni figura nobis occurrunt; sed
sub mali, quæ tamen eligimus interdum, nequitia
aut affectu ita impellente, ac persuadente. Hinc quo-
que perspicui potest, quòd si omne malum inuitum
esset, atque ab ignoratione manaret, nullum esset
puniendum; cum nihilominus constet, plurima poe-
nis esse castiganda, si animus est, hominum societa-
tem, ut bene beateque viuant, ac vitam politicam
tutari. Affectus denique voluntarios esse, Areopa-
gitarum lege, qua cauebatur, ne quis proæmio, aut
epilogo, aut omnino oratione pathetica vteretur, sa-
tis declarari potest. videbant enim iudices illi inte-
gerrimi, eiusmodi oratione facile ad odium aut amo-
rem nos dilabi posse, atque à recti abduci iudicio;

quòd affectus qui natura nobis insiti sunt, rationem quasi submergere queant, non quidem vi, sed quòd prout fuerimus affecti, talia volentes agamus. Cæterùm huc se ingerit difficultas, quam Aristoteles quoque tertio Ethicorum agnouit, quòd si omnes expectunt finem eo modo, quo apparet; apparet autem aliis aliter atque aliter. nam qui meliori præditus est natura, meliusque affectus, is melius rectiusque eum perspiciet, ac facilius apparebit: qui verò natura est imbecillis, ac indole peiori, is non æquè eum eliget, ac ille qui est bona: quare talis erit apparentia finis, qualem sortiti sumus naturam, neque illi dominari licebit. non erimus igitur sponte mali, sed pro apparentia. Hanc autem dubitationem diluit idem Philosophus, ac multa ad eius explicationem adfert, primùm quòd hac ratione, non solum ex ignorantia & vi, mali; sed boni quoque vi efficeremur. quando quidem finis apparet prout natura sumus affecti ac dispositi; atque eius apparentiæ tam in bono quàm malo, non sumus domini. Ratiocinatur porrò hoc pacto, si virtus sponte nostra accedit, igitur & vitium. reciproca enim est ratio, quia vitium virtuti ex opposito aduersatur. & eiusdem facultatis, est opposita cognoscere. quare qui volens vnum recipit, volens quoque alterum admittit, quoniam appetitus humanus vtrumque oppositorum respicit. Huc accedit, quòd cùm natura ad bonum feramur, magis ad bonum quàm ad malum ducemur, ac propendebimus. Quare si bonum est voluntarium, & malum, idque multò magis. Deinde sumus nobis συνίτιοι & concausæ habituum, (ex quibus finis accuratius perspicitur,) tum virtutum, tum vitiorum. Quòd si sumus eorum concausæ, erunt etiam in nostra potestata

te. nam ex actibus generantur habitus. Sed actus nobis volentibus fiunt, quare & habitus. quicquid enim principium est eius, quod alterius est causa, est quoque principium tertii, quod efficitur à medio. Siquidem si manus mouet vectem, quæ lapidem impellat, dubio procul manus erit lapidis motus prima causa. Pari ratione, si sponte actus exercemus, ex quibus habitus efficiantur, erimus etiam habituum prima præcipuaque causa, atque ex habitibus operabimur. Non tamen habitum esse verè causam asserimus, sed potius rationem causandi (ita enim loquimur) vt libro secundo Naturalis auscultationis aliquando docuimus, vbi Aristoteles cum causis agentibus artem quoque videtur connumerare. Per habitus nihilominus, promptè, facilè, & expeditè operamur. Si igitur id facimus cum habitibus, & actuū habitum sequentium sumus concausæ, iure lubentes & non coacti operari dicimur. Verùm enimvero nec in principio nec in fine sumus ita habituum domini, quemadmodum actionum vnde habitus oriuntur. ob id scilicet, quòd actionum principium in nostra sit potestate. Cùm autem habitus obfirmatus fuerit, iam non amplius nostro subditur dominio. quoniam sensim augmentum capit, nobisque imprudentibus absoluitur ac perficitur. Nam vt res se habet in aqua inter cutem, hydropem medici appellat, quæ ex aquæ nimio potu paulatim colligitur, at collecta ægerrimè aut nulla arte discutitur: ita in animi ægritudinibus euenire censendum est. Hinc facilè nanciscimur rationem, quòd quorum principia sunt in nobis, illa quoque in nostra posita sunt potestate. Sed habituum principia sunt in nobis. igitur & habitus, quoniam à volentibus incrementū suscipiunt.

His ita constitutis, dicimus nos illius apparentiæ esse dominos. nam siue loquamur de iis quæ nobis videntur contracto iam habitu, cum à volentibus habitus stabiliuntur, apparentiæ quoque erimus causa. Siue de iis quæ videntur nondum obfirmato habitu illa quoque ponenda sunt in nostra potestate, quoniam actiones nostro dominatui subiiciuntur. Quod si quis instet, suam quemque naturam trahere ad malum; paucis respondendum esse arbitror, naturam propensos quidem nos reddere, non tamen vi aliqua præditam esse, quæ nos ita cogat, ut nolentes quasi obstipito capite ad malum ducamur. Hæc ut iam antè monuimus, persuadere conatur Aristoteles; & ut rem fusius explicatam, in quandam quasi summam contrahamus, septem ferè vititur rationibus: quarum Primam sumit à Legumlatorum pœna, quæ peccantes afficiunt. Alteram, à legum ignorance, quæ crimini verti solet. animaduertitur nanque in eos, qui post promulgatam legem, ignorantia titulo, se pœnam effugere posse sperant, quod quæ publicè geruntur, neminem debeant latere, in nobisque sit ea cognoscere. Tertiam à nostra negligentia, qua affectibus habenas laxamus, unde habitus gignuntur, qui parua adhibita diligentia impediri poterant. Quartam ab ignorantia quæ in nostra est potestate, quæque delicti non recipit excusationem, quod sit voluntaria. est enim altera, quæ errorem excusat, velut si quis lapidem dimiserit in locum quem nemo frequentare solitus est, ac casu quendam prætereuntem vulnerauerit. Quintam ab actionibus. nam si quis iniuste agat, ridiculum est dicere, quod nolens aut imprudens id faciat, cum ex delectu iniustus sit. Atque ob id iure optimo Pittacus ille Mitylenæus censuit.

ebrios delinquentes duplici esse poena multandos, tum ob delictum, tum ob ebrietatem, quod scilicet volentes ebrii facti essent, ac sponte sua se vino obruissent. Sextam à pueris & brutis, (nam pueros nihil à brutis differre dixit octauo de Historia animalium.) Si enim quira, aut cupiditate aliquid faciunt, id non agunt sponte, pueri, qui ira aut cupiditate impulsii operantur, non agerent sponte. Postremò ex ipsius violenti significato demonstrat actiones hominis, ut homo est, non esse violentas. quoniam violentum est id quod extrà est, nihil conferente aut consentiente eo quod patitur. Cùm igitur eorum quæ à nobis fiunt causa sit in nostra potestate, non inscientes, sed volentes agere consistendum est. Hinc multa excerptare licet, primùm, quod cùm sit voluntas finis, & delectus eorum quæ ad finem spectant; duo sunt, voluntas finis ante delectum; & post delectum appetitio consecutionis, actionisquæ principii. Deinde, quod, quemadmodum sine voluntate finis nemo scrutatur, ea quæ ducunt ad finem: ita facto delectu, citra exquisitiorem appetitionem agit; hoc est persequitur ac declinat, aut prosequitur. Adhæc, quod electio sit eorum quæ à nobis fieri possunt, quæque consequi valeamus, nullus enim nec naturæ, nec animi nostri est rectus conatus, ad terminum quem consequi non licet. Præterea hinc patet, quatuor non esse eligenda, æterna, cùm semper fiant, & ab aliis: ea quæ à Natura, certo quodam statutoque ordine ut in pluribus succedunt: res fortuitas, quæ nullo consilio aut euitari, aut perfici possunt, sed vel à nobis errantibus, aut casu quodam eueniunt. non cadit quoque consilium in iis quæ ab aliis fiunt. Quare non est à nobis deliberandum, quo pacto eligere debeant qui

plagam occiduam inhabitant, cùm hoc ab illis fiat. Denique vt natura nos idoneos ad hanc illamue artem facilius capeſſendam reddit; ars verò, ad agendum ex arte. Ita natura nobis innascitur aptitudo habilitasque quædam ad virtutes parandas: Sed per habitum contractum poſtea agimus ex virtute. Ergo tam artes, quàm virtutes non proficiſcuntur à natura, verùm facultatem ſuppeditat ad illas ſuſcipiendas. Atque vt natura nos ad hanc aut illam artem facit procliuioreſ; ita ſe res habet quoad virtutes ac vitia, habitus tamen vitioſos reddit aut ſtudioſos. Attamē ſi hominis naturam, prout eſt animal intellectu rationeque præditum, inſpexerimus, reperiemus proſectò eum ad bonum atque ad virtutem magis eſſe procliuem. intellectus nanq. ac ratio ad meliora nos rapit. Atque hæc ex Ariſtotele, ac Alexandro ſummatim excerpta, de hiſ rebus in præſentia dixiſſe ſat ſit.

De ijs quæ in dubium vocant Ariſtoteliſ ſententiam.

Cap.

V.

CAETERUM non deſunt, qui Ariſtoteliſ ſententiæ non acquieſcūt, & multis interim eam quæ ſtunculis labefactare conantur: ac primùm id quod dictum eſt, in ſua cuiusque eſſe poteſtate quod cuiq. videtur, impugnant. ac in dubium vocant, hoc pacto. Obiectum prius mouet potentiam quàm ab ea oriatur aut formetur actio. & ratio in promptu eſt, quoniam actio ex obiecto & facultate, tanquam ex integriſ legitimis que cauſis prodit. Quare non eſt dicendum, quòd ſi actio eſt in noſtra poteſtate, obiecti quoq. appareñtiam in nobis ſitam eſſe. cùm obiectum,

extrinsecus adhibeatur, moueatque secundum naturam; tum potentiam cognoscentem, tum appetitionem. Deinde quot modis dicatur ignorare, & an idem sit ignorans, & qui per ignorantiam agit, nondum explicatum est. Rursus in dubium reuocatur, qua ratione potentia virtutis susceprix, naturaliter sit propensior ad bonum quam ad malum; cum Philosophus sexto Politicorum, reddens rationem quare Legislator concedere non debeat, ut unusquisque uiuat ex libito; inquit, quia omnibus hominibus insita sit malitia. & si omnibus hominibus natura insita est malitia, ergo natura proniores sumus ad malum, quam ad bonum, cum malum natura nobis sit inditum. Adhuc, finis hominis, ut est animal ciuile, & aptum ad cætus societatemque est operatio secundum virtutem; & ut est intellectu præditum, est scientia, & scire maxima intellectilia. nam ad hæc magis natura ferimur, cum intellectus sit hominis forma. Sed conuertere se ad maxima intelligibilia, est auertere à sensu. igitur in philosopho contemplatiuo debet esse illa Stoicorum indolentia ac insensibilitas: nec in eo debent reperiri virtutes morales. At si hic omni dolore potest carere, possunt & cæteri omnes homines, cum eandem omnes habeant rationem, competatque id illis ob intellectum, qui est propria hominis species. Præterea est & ratio, quod si in affectibus & animi perturbationibus sit moderatio quædam ac mediocritas, sit & omnium affectuum carentia atque insensibilitas. nam ut res planius intelligatur; detur homo supra modum iracundus, doceatur hic ita ac instituatur morali philosophia, ut per hanc quasi per normam quandam cōpescere possit iram, eamque temperare, ut deponat

exempli & doctrinæ gratia, quatuor gradus affectus. Hic semper assuescendo, temporis longinquitate, omnem deponet iracundiam, placidusque ac mansuetus, & indolens tandem efficietur. nanque si aliquot iræ gradus potest deperdere, potest & omnem iram, cum sint eiusdem rationis. Sumptaque est hæc ratio à simili, qua nititur Auerroes in Auicennam, cum ait: Si ignis deperderet aliquot gradus caloris, cum calor in quouis ordine & gradu sit eiusdem rationis, posset & omnes amittere, fierique interdum frigidus, omnibus videlicet caliditatis gradibus exutus. Adfertur & alia instantia non levis momenti. dictum est enim, habituum actiones solum ab initio esse in nostra potestate. ex quo planè consequi videtur, liberam ut Latini loquuntur facultatem aliquādo deperdi, cum electio sequatur habitus propensionem. Dubitatur insuper, an eo quòd in nobis sint habitus & passionēs, ob id dicendum sit, esse in nostra potestate. Item, an electio à voluntate, vel ab intellectu proficiscatur: & quibus de causis delectus dicatur esse mediorum, & voluntas finis. Adhuc, quamobrem homo sit natura liber? Postremò, tantumne possit facultas, quantum finis qui expetitur, an magis minusue. Hæc si ritè dissoluantur, & explicentur, nullus amplius dubitandi, ni fallor, locus relinquetur, totaque disputationis huius ratio exactè intelligetur.

Quomodo prædictis dubitationibus ex Peripateticorum decretis sit respondendum.

Cap. VI.

Multa de animi motu, in libello nostro, quem de Animi motibus, atque in eo quem de Arbitrio inscripsimus, olim recensuimus: Nunc

paucis quædam quæ ad institutum nostrum facere videntur, repetemus. Scire itaque licet, intellectum moueri à phantasmatibus, lumine eius qui agens passim nuncupatur. Hic porro motus cum non sit imperfectus, ut Aristoteles tertio de Anima declarat, habet potius rationem formæ quàm agentis: atque ob id rectè dixit Auerroës, eum quoquomodo esse motore verum, cum in intellectu ut in obiecto non autem ut in subiecto recipiatur. Hæc verò receptio, cum sit cognitio, & intellectio, velut latius in libro de partibus animi demonstraui, sit eadē cum intellectu; adeo ut intellectus nihil aliud sit quàm res intellecta. Mors igitur formatoque intellectu excitatur appetitio obiecti. Quare cum appetitio sit motus, velut libro tertio de Anima docetur, perperam Latini dicunt obiectum mouere appetitionē, ut obiectū. nam cum appetitus sit motus, motus non mouetur. Verum dicemus obiectum ab intellectu cognitum suscitare appetitionem, hoc est in causa esse ut oriatur appetitus illius rei. Obiectum autem est ipse intellectus, qui vnà est facultas volens. Itaque obiectum mouet & format intellectum, & est causa, ut intellectus appetat, id est moueatur ad obiectum non quia obiectum sed quia finis est. Tota igitur res in hoc versatur, ut intelligamus idem esse intellectum & voluntatem, solaque ratione discerni. dicitur enim intellectus, ut cognoscit; & voluntas, ut appetens finem: appetitus verò est actus & motus ad rem, estque principium motus. Atque ideo Aristoteles principium mouens statuit aliam esse potentiam ab intellectu. Porro appetitus, ut sequitur cognitionem intellectus, vocatur voluntas, & electio, si sit consultationis comes; ut verò sensus cognitionem, cupiditas & ira ap

pellatur, velut aliàs docuimus. Hinc fit vt obiectum
 ceu cognitum tantum, non sit primùm motus prin-
 cipium, sed ut amatum; atque id est, quod mouet,
 & principium est motus. Itaque appetitus sequens ra-
 tionem, est in homine immediatum vt vocant motus
 principium: in cæteris autem animantibus, vt quod-
 dam amatum à sensu. Iccirco duodecimo Metaphy-
 sices, explicans Philosophus quo pacto intelligentiæ
 moueant corpora cœlestia & nos inquit vt amatum:
 volens declarare ipsas motus esse expertes, ac primò
 & citra motum mouere. Nec est dicendum, obiectū
 eiusmodi esse causam finalem, velut quamplurimi
 interpretati sunt; quoniam obiectum tanquam ama-
 tum, mouet vt efficiens, vt libro tertio de Anima sa-
 tis demonstraui. Quare cū obiectum vt ama-
 tum moueat, amor obiecti præcedit appetitionem,
 quæ est motus principium. Atque hoc sibi volunt
 qui dicunt voluntatem esse finis, obiecti scilicet co-
 gniti, cuius gratia fit motus. Et Auerroës obiectū
 vt efficiens dicit mouere in anima: rem verò & bo-
 num externum, vt finem, fit enim motus, gratia
 illius boni quod extra est. His ita constitutis, respon-
 dendum est supradictis rationibus, quod motus ob-
 iecti sit naturalis, cū sit perfectio intellectus dein-
 de appetitio subsequens, naturalis quoque est. natu-
 ra enim procliues pronique sumus ad bonum, & ad
 perfectionem. Cū ergo dicitur, actionem sequi
 obiectum bifariam id intelligi potest, vel quòd cog-
 nitio sit effectus quidam, qualitasque animi genita ex
 obiecto mouente, & facultate excitata, vt placet La-
 tinis & fortassis Simplicio. At hic sensus, nunquam
 mihi arrisit. obiectum enim est forma, quæ ceu per-
 fectio non efficit aliud à se, quando causæ verè gene-

rantes faciunt. idem enim est forma & formæ effectus. nam idem est intellectio lapidis in anima & lapis, ut satis bellè dixit Auerroës. Vel intelligitur, quòd actus sit obiectum cognitum, sequens ipsum ut illuminatum quoddam. Atque ita dicitur sequi, ut ordo quidam statuatur, qui ratione distinguatur; quia noster intellectus prius intelligit rem esse præsentem intellectui agenti, quàm intelligatur non aliter quàm forma prius intelligitur esse in materia, quàm sit compositum, cum tamen idem sit formam esse in materia, & esse compositum. Similis itaque est, quæ ex obiecto cognito, & intellectu paritur notitia. non enim est alia qualitas, sed idem est res cognita & cognitio. Verùm ratio eiusmodi sibi format ordinem. Deinde dico de illa apparentia, quòd est cognitio intellectus, quam habet de re. eo modo, quo apparet, hoc est percipitur. nam quamuis alter altero perfectius percipiat, ob id tamen non tollitur, quin in nobis sit potestas eligendi, cum apparentiam comitetur discursus, (ita in præsentia *διόρισαν* interpretor) quem sequitur electio. Quòd si instes, à natura tibi datum esse, ut ita intelligas. Respondeo, licet à natura cōtingat ita intelligere atque ita videri: non ob id tamen electio illius, est natura. ratio enim & consultatio potest id vel admittere, vel repudiare. Animalia quidem bruta natura procliuia feruntur ad cibum: attamen si quis vnà cum cibo, baculum ostenderit, refugiunt. quare in illis duplex videtur esse affectio, cupiditas cibi, & declinatio baculi. Quod homini quoque contingit, verùm hæc est inter vtrunque differentia, quòd animalia rationis expertia, præ timore affectuque quem baculus genuit, pedem referant: homo verò consilio & cogni-

tione. Quamuis igitur præ naturæ imbecillitate, obiectum eiusmodi appareat, tamen ab eo, consilio & ratione possumus abduci. atque hoc pacto Alexander dixit, in sua cuiusque esse potestate, quod cuique videtur, & vnumquemque dominum esse ipsius apparentiæ. sic itaque primæ dubitationi satisfactum esto.

An idem sit per ignorantiam & ignorantem facere.
Cap. VII.

Hanc quæstionem ipse Philosophus diluit tertio Ethicorû docens aliud esse facere per ignorantiam vbi scilicet ignorantia in causa est: aliud verò ignorantem facere. ignorans quippe, cum malus sit, non enim sumit omnes propositiones veras, sed vel maiorem: vel minorem apparentem, & verissimilem, non semper delinquit per ignorantiam. Cæterum, quoniam Iurisperitis hæc intellexisse ad puniendâ delicta conducere videtur, apertius res est explicanda & repetenda. Aristoteles eodem libro inuoluntarium partitur in duo: in id quod vi fit, & quod ignorance. quandoquidem duos in nobis esse actus certum est, appetitum scilicet, quo mouemur ad rem quampiam, de quo iam supra dictum fuit: & cognitionem, quæ nihil aliud est quam actio à rebus excitata. Quare violentum id erit, quod à nobis fit impellente causa quapiam externa, & contra appetitum atque inclinationem, velut si quis hominem cædat, cogente tyranno. Ignorantia porro priuat cognitionem nostram. iccirco cum cognitio tollitur, & aliquid patramus, id inuitos fecisse censet Philosophus & inuoluntarium eiusmodi facinus appellat. quod

enim cognitionem aufert, id appetitu quoque nos spoliare certum est, cum appetitus cognitionem sequatur. Verum quæ ab ignorantia fiunt, dissecat in duo. nam si quid ignoratione commissum est, quod post fecisse poenitet, doletque: (cùm signum id esse videatur, non solum ab ignorante, sed etiam contra appetitum fuisse perpetratum.) dicit id ab inuito factum fuisse; nimirum quod ab ignoratione ortum habeat, sitque inuoluntarium. Sin autem commissi facinoris non poenitet, nec dolet, nec censet id esse ab inuito factum; attamen appellat inuoluntarium, utiturque nomine generis, cum proprio careat. Ad rem itaque descendo, ac dico id ignoratione factum esse, cuius ignoratio ipsa est causa. Quod si quid admittitur ab ignorante conditiones particulares; id dicitur quidem fieri ignoranter, non tamen ignorantia est eius causa, Nam quamvis ebrii atque irati ignorantes mala agant, nihilo minus volentes ea committunt, quod volens quispiam ebrius fiat, volensque irascatur. Ignorat igitur quiuis malus, cum conditio num particularium tum finis, tum mediorum ad finem spectantium, ignoratione peccat, velut septimo Ethicorum aperte testatur Philosophus. At verò. quæ timore vel poenæ, vel alicuius imminentis periculi fiunt, ea & voluntaria sunt, & inuoluntaria. Voluntaria quippe, habita temporis in quo fiunt ratione: at absolutè inuoluntaria, quod à volente haud quaquam fiant. nam cum quis urgente tempestate merces in mare abiicit, voluntariè id facit; non tamè simpliciter, cum nemo id ipsum, nisi cogente necessitate, volens eligeret. Sed ut ad ignorantiam redeamus, ea quæ à Philosopho sub inuoluntario collocantur, est illa cuius causa in nobis haud sita est, quàm-

que Theologi nostri inuincibilem vocant. est autem ea, cùm aliquid nostra cognitione assequi nequimus, velut paulò antè declarabamus. At illa, quam Iuriconsulti supinam nuncupant, cùm à nostra negligentia proficiscatur, eiusque causa in nobis sit, non est verè inuoluntaria. Est itaque, vt Peripatetici sentiunt, duplex ignorantia, ea cuius causa est in nobis; & altera, cuius causa non est in nobis. Theologi ignorantiam cuius nos sumus causa ac authores, in duas partiuntur; crassam scilicet ac affectatam: at nos crassam vocamus illam, quàm nostra segnitia gignit: & affectatam, quam peruicacia procreat. Sunt & alii ignorantiae modi dispositionis & negationis, quas Logici inuenerunt; verùm de his non est præsens sermo.

Solutio tertiæ quæstionis.

Cap. VIII.

Tertia autem quæstio, duo mihi videtur examinanda proponere: primum, si natura ad bonum vel malum sumus proclives, quo pacto noster delectus sit liber. alterum, quibus de causis natura nobis insita est hæc propensio ad bonum, vel malum. Sed illud differamus ad decimam quæstionem, in qua diligenter ac accuratè discutietur: in præsentia postremum aggrediamur. Cùm itaque homo constet, materia sensili, & anima rationali: sensus à materia vnà cum anima ortum ducunt. Cumque materia sit principium ipsius non esse, vt docet Philosophus decimo Metaphysices: ab eadem quoque omne malum proficiscitur. malum enim oritur à potentia. Multa insuper in materia casu ac temere cadere possunt, cùm apta sit vt hoc vel illud reci-

piat, velut idem quinto *Metaphysices* asserit. Hæc denique in causa est, quare homines delinquant, quòd in agendo deficere queant, omniumque affectuum fons sit & origo. Quare scitè Aristoteles, libro tertio *Politicorum*, volens demonstrare, longè melius esse legibus quàm hominibus gubernari; ait legem intellectum esse sine affectu, hominem verò intellectum cum affectu. Sensilis itaque materia in causa est, quare in hominibus vigeant affectus: atque ipsa non modò de actionum perfectione plurimum detrahit, verùm etiam quo minus intellectus verè res perspicere possit est impedimento. Altera verò hominis portio, quæ ratio dicitur, facultas est speculans vniuersalia, quæque materiæ ac organo non permiscetur. atque ipsa vt ratio semper fertur ad bonum, aberrat tamen interdum peccatque, quòd materiæ sit coniuncta. Ratio itaque cùm sit hominis forma, ad bonum propensa inclinatur. Cùm igitur queritur, sit ne homo natura ad bonum procliuus, an ad malum; dicendum est, virtutem moralem, hoc est *ἡθικὴν* fieri assuefactione, velut Aristoteles secundo *Ethicorum* docet. *ἦθος* enim; à quo *ἡθικός* hoc est moralis deriuatur, significat consuetudinem. intellectiuam verò, doctrina parari. Hinc patet virtutes non esse nobis natura insitas, sed aptitudinem quandam ad eas suscipiendas. ratio enim est nostra natura, quæ nos ad eas capeffendas efficit idoneos. Porro ad id quod dicitur, quòd vnicuique insita est malitia; respondendum est, quòd in visceribus nostris, atque in substantia nostra inest facultas quædā quæ impellit ad malum, materia scilicet & sensus: inest & forma, quæ ad bonum & virtutem nos inuitat. Cùm autem materia sit nobis cum brutis anima-

libus communis, non est propriè nuncupanda natura; sed natura erit ratio & forma, qua cæteris animâ-
tibus præstamus. Ingenita itaque & malitia & vir-
tus, sed differentibus principiis. Verùm ne ignores
alios aliis ad vitia, alios rursus aliis ad virtutem esse
procliuiiores; deinde ad hoc aut illud vitii virtutisq.
genus, alios aliis magis propendere; idque tempera-
menti beneficio, velut suprâ admonuimus. siquidem
alius liberalitate, alius magnificentia, alius alia vir-
tute magis afficitur. quod idem usu venit in vitiis.
quæ res facit, vt ea vel vitia, vel virtutes, facilius
postea abeant consuetudine & assuefactione in habi-
bitum. Atque idem de virtutibus intellectus asse-
rere oportet.

An contemplatiuo insit uirtus moralis. Cap. IX.

Quarto porro ordine quærebat, an philoso-
pho speculatiuo insit virtus moralis. ad id
quid possit responderi, indicat Philoso-
phus decimo Ethicorum. Verùm scire licet, tria in
hoc vniuerso reperiri, quæ perfectione inter se dis-
sentiunt, Deum, hominem, & bruta. Deus vna,
eademque simplici gaudet actione, quæ est intellige-
re seipsum, & alia prout in seipso conspiciuntur. Cû
autem careat affectibus, nec perturbationibus mo-
ueatur, aut in operibus laboret, vna ac perennis est
eius actio. Homo verò, qui particeps est fœlicitatis
quoniam & rationis, operatur quidem secundum
hanc facultatem; verùm quia eius essentia, est in ma-
teria, lassantur eius vires, & sensuum instrumenta
inter agendum defatigantur. Quare eius actio non
potest esse continua, vna, & simplex, sed opus est vt

in affectibus versetur, iisque quæ vitam necessario consequuntur. Quocirca necesse est, ut interdum optime, interdum minus benè se habeat, doleat, irascatur, gaudeat. Ex his colligitur contemplatiuum debere habere mediocritatem, virtutesque morales, in electione quidem, non autem in actu. Homo verò ciuilis, qui in hominum communitate versatur, cum multis indigeat, virtutem non solum eligere, verum etiam actu exercere debet. Philosopho igitur contemplatiuo, ociosam vitam agenti satis est, si virtutes eligat. Quod si opere quasdam exercet, ut puta continentiam & temperantiam: (Plato enim sapientes non solum continentes debere esse sed temperantes quoque censet, quod continentia virtus manca sit, illique septimo Ethicorum astipulatur Aristoteles.) minus in iis laborat. Dicendum itaque ad id quod in quæstionem vocatur, Philosophum contemplatiuum non decere insensibilitates illas, quas Stoici commenti sunt, sed virtutes eligere, hoc est ad eligendas esse propensiores. quod quidem rectius dicere poterimus, in virtute habere electionem philosophum speculatiuum, quam in habitu vel in actu, virtutes morales. quamuis alii aliter sentiant, ut primo Physicorum disputatum fuit. minus tamen decet in iis sollicitum teneri, quam ciuilem, qui eas & eligit, & operatur. Bruta denique, cum nullam habeant naturæ felicitatis partem, (carent enim ratione, sensuque rationali. parent autem homini usu & timore, ea quæ cicurari possunt.) nec virtutes eligunt, nec exercent.

*Quinta rationis examen.**Cap. X.*

Porro autem ut id quod quinto loco propositum fuit discutiamus, scire licet, multa esse in rerum natura. quæ totum sibi vendicant, nullam tamen partem necessariò semper assumunt: Sic sunt quædam, quæ genus semper habent, nulla tamen specie concluduntur. nam, ut exemplo res planius explicetur, corpora naturalia semper sunt in loco, non tamen eundem semper obtinent. cogitur enim condensaturque aër in minori ac angustiori: explicatur & rarefit in maiori ac ampliori. Sic materia, quam primam Philosophi nominant, assidue quidem sub forma delitescit, non tamen semper sub perfecta, sed iam sub hac, aliàs sub illa. Simili ratione omnibus quidem hominibus datum est vivere, verùm modò bene, modò malè: & vivere in affectibus cum sensu. quare vel in tristitia vel in lætitia, ut ostendo in libro nostro de Hominis arbitrio ex Philosophi sententia. Hæ verò, tristitia inquam & lætitia, non sunt in hominis facultate; sed sensum necessariò sequuntur, ut Aristoteles secundo, & tertio de Anima docet. Verùm etsi vivendum est ex affectibus sensus: at tamen mediocritatem in iis tueri, aut modum excedere in nobis situm est. quoniam ratio quæ semper velut demonstrauiamus, ad bonum prona fertur, ubi sensus sibi subiecit, contemperat affectuum impetum, refrenatque illorum furorem; licet nequeat eos penitus de medio tollere, aut excidere. nam si hoc posset, iam homo in Deum migraret: ut contrà in beluam, si ex solo affectu vitam traduceret. Ratio ergo illa, qua dicitur, si potest exuere affectuum impetum, poterit aliquando & ipsos affectus, nullius est ponderis; ut probatur à simile. nam homo potest

esse sine eo vt bene viuatur, non tamen sine vita. Et cum Auerroës inuehitur in Auicennam, supponit in substantia ignis, gradus caloris esse æquales. atque iccirco inquit, Si careret vno posset aliquando omnibus carere. loquiturque de puris elementis, quæ ad mixtionem conueniunt. Alii aliter sentiunt. Mihi verò videtur, accidens esse vite, vt ita dicam affectuosæ, quæ scilicet ex affectibus transigatur, temperatè vel intemperatè viuere; Vti verò affectu, inesse substantiæ; quare fieri non posse vt sit sine affectu. Quod si obieceris esse eiusdem rationis, dico esse quidem eiusdem rationis inter se, vt tamen cum homine comparantur, minimè. inest enim substantiæ nostræ affectus, at non excandescencia. Atque si ita nulla ætate, arte, nulla denique scientia possunt in nobis affectus contemperari ac moderari. quare Philosophus auditorem suum instituit, antequam de moribus disputare incipiat? non alia puto ratione, nisi quod iuuentus suis affectibus modum ponere nequeat. quin nec senes, & qui ætate sunt prouectiores, apti sunt ad eiusmodi præcepta, si moribus fuerint iuuenes. quasi hinc affectum esse in nostra substantia, aperte indicet.

Ad sextam rationem responsio.

Cap. XI.

DICTUM est à Philosopho tertio Ethicorum, non eodem modo actionem esse in nobis, atque habitum. actio enim in nostra est potestate, cum eligere, aut secus possimus. quod de actione quæ habitum præcedit, rectè intelligitur: quæ si frequenter exercetur, habitum gignit. Habitus autem, nisi ab initio, non est in nobis, vt nec actio quæ habitum se-

quitur. nam cùm vsus inualuit, sensimque ac non animaduertētibus nobis incrementū sumpsit, fit altera natura, ac vt Heraclitus dicebat, *ἀντίμαχον* longeque est omnium difficillimum, eum in contrariū commutare. Censeo itaque rationi responderi posse, quòd vt actus quidam sunt mixti ex voluntario, & inuoluntario, qualis est iactura mercium, quæ fit cum tempestates oboriuntur. abiiciuntur enim voluntate nostra, salutis scilicet causa; non tamen simpliciter id volumus. Ita actiones eiusmodi dici possunt in nostra esse potestate, quoniam sumus habituū actionumque concausæ, ac volentes agimus: non tamen absolutè quæ vsu comparatæ sunt, in nobis sunt sitæ, quòd nequeamus pro arbitrio eas deponere; potissimum si habitus geniti fuerint cum naturæ propensione. Facultas itaque agendi, genito iam habitu, non est in nobis integra, propter socium quem sibi ascituit, ipsum scilicet habitum, cum quo ad agendum progreditur. antea tamen integra erat. Et licet non sit penitus sublata facultas, sed ex parte; multa tamen opus est diligentia, longo studio, & plurima industria, vt in integrum restituatur, ac hospes foras pelatur, quod sanè Stoici, Plato, Aristoteles, omnesque philosophi fatentur. Qua arte autem id fieri possit, aliàs fortassis explicabimus.

Quid sit esse in nobis.

Cap. XII.

Alexander in Questionibus naturalibus *ἡ ἐν ἡμῖν* hoc est, esse in nobis, inquit ambiguum æquiuocumque esse, significare enim esse in nostra potestate, & esse in nostra substantia. In nostra porro substantia sunt potentia passio, & actio: In nostra autem potestate est sola actio, quæ à potentia ori-

tur. nam passiones ac perturbationes natura nobis insunt, ut ipsius iam dictum fuit; & potentia, homini quoque est naturalis; quare neutra nobis subduntur. quoniam non est in nostra facultate, nos non esse nostrarum actionum dominos: quoniam non est in nostro arbitrio nos non esse homines. Hinc iam intelligitur, quid sibi velit hoc, quod dici solet: natura comparatum, esse posse opposita velle & nolle; idemque non esse natura comparatum. quoniam quod ab hominis forma ac natura proficiscitur, id est naturale. modus tamen operandi ac agendi, non est naturalis. atque hoc erat, ni fallor, quod Simplicius significare volebat, quando dixit: cum necessitate coniunctam esse libertatem. necesse enim est homini quia homo est, hoc modo operari, posse scilicet utrumque sibi proponere, atque utrum voluerit deligere.

An Electio sit à voluntate an ab intellectu.

Cap.

XIII.

AN verò voluntas eligat, vel intellectus. (nam id octauo loco in dubium fuit vocatum) prolixissimè à nobis, libro de Hominis arbitrio fuit explicatum: quare breuibus, & typo quodam est dicendum, quòd ἐν ἡμῶν hoc est quod est in nobis, & in nostra potestate, aliud est, ab eo quod ἐκείνων & ἀκέραιον dicunt, nostri quidam voluntarium & inuoluntarium appellant: rectius fortassis facturi, si spontaneum & non spontaneum, cum Antiquo interprete dicerent. in brutis enim & pueris, quibus non conuenit voluntarium, licebit uti spontaneo. habent enim principium agendi intus, possuntque se sistere. Qua-

repossunt sponte sua, nullo agente externo impellente, moueri animalia, cum scilicet motu animalis ciuntur; & se quoque sistere queunt. ac si contigerit ea motu corporis ferri, qui fit secundum elementum quod in corpore dominatur, & naturalis est, non potest se sistere, non aliter quam inanimata, quæ ubi semel moueri cœperint, tandiu aguntur, quandiu adest vis impellens, cui nihil obstat. Ea tamen nemo puto dixerit voluntate aliqua moueri. Præterea Aristoteles tertio Ethicorum, qua de voluntate pertractat, nunquam meminit inuoluntarii, hoc est ἀκρίσις ut hinc intelligas, ἀκρίσις non rectè voluntatis actionibus adaptari. Cæterum his neglectis, dicamus in animalibus perfectis cognitionem sensus & imaginationis præcedere motum; atque iccirco, ad omnes loci differentias ferri possunt: puta sursum, deorsum; antrorsum, retrorsum; ad dextram, & sinistram. in reliquis verò in quibus sensus quidam est atque obscura imaginatio, motus coarctatur, atque in angustum cogitur. Porro quòd animalia rationis expertia naturali quadam propensione, aut affectu ex obiecto sensibili mouente genito agunt, arbitrarium nequit dici, aut voluntarium; quoniam cum hæc sequatur consultationem præcedentem, velut paulò post audies. Motum igitur animalium ratione carentium præcedit cognitio rei, quæ afficit animal: rem autem cognitam sequitur appetitus, qui est motus ad rem. Eadem ergo substantia animi quæ cognoscit, etiam appetit: atque hoc solùm interest quòd cognoscat sua natura, appetat autem rem cognitam. cognoscit enim primò, deinde cognitum expetit. Iccirco Philosophi consueuerunt dicere, nihil expeti nisi quod cognoscitur, aut ut ipsorum verbis utar, nihil

esse appetitum, nisi cognitum. Deinde res ipsa, causa est cognitionis; appetitus verò fertur ad rem: atque res in cognitione, efficientis naturam subit; at in appetitu finis. Ne tamen credas rem expeti tanquam cognitam, sed quòd foris sit & extra animam. nam ut cognita habetur; nihilque mouetur ad id quod habetur ac possidetur, sed ad id quod non est in nobis, nec habetur. Et quoniam in animali, quod expers est rationis, non reperitur eiusmodi cognitio, nec appetitus, nec facultas deliberandi, vel consultandi, aut perscrutandi media ad finis consecutionem. simul atque genitus est appetitus, oritur prosecutio, aut declinatio. Quod in homine aliter se habet, quare prætermisissis cæteris animalibus agamus de eo, cuius prima peculiarisque cognitio, est ipsa intellectio; cuiusque appetitio, verè dicitur βούλησις hoc est volútas, quæ sequitur cognitionem intellectus. atque hæc est appetitio finis, quem ratio prospexit. Porro opponitur cupiditati & iræ, quæ sunt appetitus, sensus cognitionem sequentes. Cæterum ille appetitus, qui comitatur deliberationem, rationisque iudicium, ac consultationem: aut assensu est electionis, aut non sit citra electionem. Oritur tamen in homine non secus quàm in reliquis animalibus, appetitus quidam intellectæ rei, qui inclinatio aut naturalis consensus, aut etiam voluntas est appellanda, qui non est in potestate nostra. non est enim in nobis, quin à cognita re, bene malèue afficiamur, & habeamus complacentiam, vel displicentiam, ut ita docendi gratia loquar. Cæterum in homine hic ordo statuendus est, ut primò ponamus cognitionem illam quam βούλησις Philosophus, nos existimationem (ita enim receptum est.) dicamus,

que communis est ad omnem actionem. Et quamuis Simplicius dicat *διάνοιαν*, cogitationem passim vocât, omnibus actionibus esse communem: differunt tamen, quòd existimatio sit terminus; cogitatio verò & *διάνοια*, sit via, qua ratio per mentem procurrit ac ratiocinatur. Intellectus verò vniuersalior est, quoniam etiam de imaginatione dicitur. Primo itaque homo rem intelligit, deinde vbi intellexit, appetit. estque appetitus veluti rei finis, & motus naturalis ad rem, quæ voluntas Aristoteli dicitur. hic ergo appetitus intellectui terminum statuit, & perquisitioni mediorum, quibus vtimur ad finem consequendum, colophonem, vt aiunt, imponit. Hæc perquisitio quæ voluntaria est, & fit ab intellectu, qui rationes in vtrâque partem proponit, consultatio dicitur si res sub consilium cadit, vel deliberatio, & à Latinis quibusdam libera actio, & arbitrium. estque in nostra potestate, vt hoc vel illud, prout ratio dicat deliberemus. Sequitur quarto loco electio, quæ est assensus rationis & voluntatis: at voluntas sequitur deliberationem. Inquit enim tertio Ethicorum Philosophus, simulatque consultauius, iudicamus: atque inde secundum consultationem appetimus. Vnde patet consultationem præcedere appetitum. Quare non est assentiendum Eustratio, qui contra omnium exemplarium fidem, non *βέλειςιν*, id est consultationem, sed *βέλλειςιν* potius legendum putat, id est voluntatem. quasi dicat, quòd secundum quod volumus appetimus, & quòd voluntate appetimus, non autem concupiscentia vel ira. Nam hoc mea sententia nihil esset, cum iam constet ex prædictis, appetitum sequi rationem & voluntatem, non autem cupiditatem vel iram. hæ enim sensus sunt comites.

Voluntas igitur sequitur consilium & iudicium; & electio fit à consulante, qui volens eligit non quidē voluntate, sed ratione. Verū cū electio completatur deliberationem, vel vt ipsi loquuntur determinationem, & principium motus & actionis, quod non fit sine appetitu; ob id exactē electio vtrunque completi videtur. Voluntas ergo est causa sine qua non fit electio, non tamē est causa; sed potius conclusionem consilii & syllogismi practici, velut audies, sequitur appetitus. Amplius, cū homo sit animal ex sensu & ratione compactum, non ob sensum dicitur aliquid esse in nostra potestate, se ob intellectum. Cum igitur audis esse in nobis, vel in nostra potestate, non est intelligendum, id esse in nostra voluntate, sed in ratione; quæ ratio dicitur volens & cognoscens, non solum præsens & præteritum, sed etiam futurum. Ratio porrò, quæ est natura hominis dicitur cognoscens, vt mouetur à re; & dicitur appetēs, vt inclinatur ad rē & motus intellectus, vt cognoscēs dicitur intellectio: motus verò intellectus ad rem cognitam, dicitur voluntas, & volitio à quibusdam, ac appetitus. Verū appetitus rei duplex est, ante consultationem vel deliberationem, quæ naturalis quædam inclinatio est ad finem, & dicitur voluntas: alter est, qui consultationē consequitur, atque hic à Latinis dicitur liber: Peripatetici tamen dicunt libertatem esse rationis vel arbitrii, quæ in homine solum reperitur; vt suprā meminimus, atque id est *τὸ ἐφ' ἡμῖν* quod scilicet in nostra est potestate, quæ electio propriè dicitur. At verò quoniam sensu quoque operatur, qui & ipse cognoscit: cūque omnem cognitionem necessariò consequatur motus ad rem, qui dicitur appetitus, hic dicitur concupiscentia. Duo itaq.

sunt in homine appetitus contrarii, tum qui rationē
tum qui sensum comitatur. Scire autem licet, quòd
ad omnem cognitionem sequitur, ex sententia Phi-
losophi actus, qui dicitur appetitus; (quanuis vna
sit potentia, quæ propriè appetens dicitur) Vnde ap-
petitus sensituius dictus est, quem præcedit sensus
cognitio; & voluntas, quem rationis. Atque cùm
ratio cognoscat futurum, sensus verò tantum præ-
sens; si rationem sequimur, mouebimur ad finem
futurum: sin sensui adhæremus, ad id quod præsens
delectare potest. exempli gratia, si quis siti laboret,
sensus cùm expetat præsens, inuitabit eum vt frigi-
dam hibat: at ratio quæ euentum prospicit, & mala
quæ ex frigidæ potione corpori accidere possunt, dis-
suadet, monetque vt abstineat. Quare si facultas
appetendi flectetur quòd sensus suaserit, potum po-
scet; sin autem aliò, & vt ratio consuluerit, ren-
His ita constitutis, facile intelligitur, quomodo con-
tinens, reluctante sensu, rationem sequitur: incon-
tinens verò contrà, aduersante ratione, sensui pa-
ret. Quare continentia non est verè & integra vir-
tus, sed manca, vt ita dicam: nec incontinentia, est
verè vitium; sed absoluitur vtraque: illa quidem,
quando rationem sequitur, obediēte, vel saltem
non aduersante sensu: hæc verò, cùm nihil reniten-
te ratione, operatur; cùm scilicet ratio occæcata, &
quasi tenebris inuoluta malum indicat esse bonum.
Itaque in continente sensus paret rationi: at in incon-
tinente viceuersa ratio fit comes sensus, quæ dispo-
sitio Præternaturalis vocatur à Philosophis, quæ ex
assuetudine contrahitur. & licet incontinens videat
meliora probetque, deteriora tamen sequitur, du-
cente cogenteque affectu sensituius. Hinc iam patet.

facultatem illam, qua alterum præ altero eligimus, *προαιρετικὴν* Græci vt Aristoteles docet, dixerunt, nostri passim electionem,) esse actionem intellectus, atque intelligentis & appetentis. sed cognoscere rationem, illique assentiri, prius est quàm velle. præcedit enim natura electio appetitionem. At ad motum prius impellit appetitus quàm intellectus, qui longius abest: atque ob id rectè dicitur, voluntatem & appetitum esse motus principium, quoniam vt expetens ac desiderans mouet spiritus artusque nostros. Sunt ergo in nobis tria, actus intellectus, qui est intelligere: actus intellectus vt appetens, qui est voluntas: & actus potentiarum inferiorum, puta sensus tam interni quàm externi, quæ scilicet rationi parere possunt. Dicunt nonnulli penes voluntatem esse, vt intellectus hoc illudue vel intelligat, vel non: deinde, vt inferiores facultates actiones suas exerceant, vel non: denique posse aduersante intellectu, actionem vnâ sibi proponere, & non alteram. Verùm ex Peripateticorum sententia voluntas nihil aliud est, nisi actio: facultas verò est ipse intellectus, qui appetit, & vt appetens, nihil sibi certum proponit, nisi vel sequatur cognitionem suiipsius, & ita obedit consilio rationis: vel sensum cognoscentem, qui vel à præsentis obiecto, vel vsu mouetur. Voluntas ergo dici nequit libera, velut arbitrantur, cùm eam Philosophus, ab electione, in qua est libertas, distinguat. Voluntas enim est finis, qui non est in potestate nostra, vt formetur ratio. Ad finem non est libertas, voluntas est finis, ergo voluntas non est libera. Et quanvis aduersetur rationi, cùm sensui adhæret, non est tamen in voluntatis facultate situm, aliquid præter sensum aut rationem velle. licet in nostra sit potesta

te, hoc est in ratione positum, vt possimus, huc vel illuc, prout voluerimus, diuertere ac deflectere. Ad hæc, voluntas in causa est, vt inferiores potentia moueantur ad actiones externas, prout ratio aut sensus statuerit ac concluderit. quoniam nullum animal citra appetitum mouetur. Præterea actus quem habitus producit, non est omnino liber: quoniam non possumus nostris viribus, vbi semel habitum contraxerimus, abduci ab actu, hoc est à boni vel mali electione; quanuis interdum, metu vel supplicii, vel ignominia, aut alia de causa ab exteriori actione abstineamus. Verum qui ita à vitio abstinet, non est dicendus probus: At qui non eligit, exempli gratia, si conspexeris mulierem, atque elegeris, hoc est intellectus tuus volens, sensumque insequens elegerit eius copiam tibi fieri; iam dubio procul actus malus est, etiamsi actus exterior non absoluator, neque cum ea concubueris. atq. hoc est quod innuit Evangelista, cum inquit: Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est in corde suo. Hunc autem actum, quem nostri dicunt exteriorem, Philosophi appellant *παθήν*: sed aliter illi, qui suorum dogmatum sibi nomina comminiscuntur, vt illorum libros euoluentibus conspicuū esse potest. Hinc colligas, quod si intellectus aliquid apprehendit, quod vt bonum cognoscat, puta Deum, in quo nulla inest ratio mali; sensus vero singulare quoddam quasi bonum, & delictabile esse sentit: potest intellectus volens abduci, quod minus velit Deum, atque pronus ferri ad id quod delectat. Porro id quod dicitur, quod necessariò ferimur ad Deum, & ad finem vniuersaliter cognitum; duplicem patitur sensum. nam aut potest intelligi, ad finem vniuersalem, hoc est ad

omne bonum . atque id verum est, quoniam bonum est, quod omnia expetunt . Aut ad Deum vniuersaliter cognitum : atq. in hoc sensu dicendum est, aliud esse, Deum odisse; & aliud, Deum non velle. Deum non odimus, quoniam sub mali ratione aliquid odio prosequimur . Non volumus autem interdū Deum, quando ob id, quòd voluntas aliò rapitur, intellectus Deum non expetit. atque hoc modo rem intelligendam iudico . Est & aliud hinc elicere, quòd intellectus sit primò liber, & magis vt intelligens quàm vt volens . nam vt intellectus, dum ratiocinatur, ac versatur circa ea, quæ sub actionem, vel sub contemplationem cadunt, potest reperire rationes in vtrunque partem : atque ita anceps est & indifferens. quoniam aut appetit, & necessariò sequitur vel habitum vel sensum : aut seipsum intelligit ac intuetur. quare nequit sibi certi aliquid proponere. nam cū recipiat, & quasi patiatur, antè quàm agat, necesse est, vt ad agendum impellatur ab alio, puta ab obiecto; quod vel est in sensu, vel in seipso intelligente. alioqui daretur agens viribus æquale, vt vocant, 'quod omnium philosophorum Peripateticorum placitis refragatur; nullæque essent Auerrois rationes, octauæ Physicorum, de Actione Dei de integro, extra se. Quicquid itaque dicunt Theologi, repugnat Peripateticorū sententiæ. His ita explicatis, facile est quæsito satisfacere, quòd electio non sit actus voluntatis, vt prolixius & validissimis argumentis quarto libro de Partibus animi demonstrauius; sed rationis intelligentis & volentis . A voluntate ergo non fit electio, cū voluntas sit finis; sed à ratione intelligente, quæ vt volens, est causa sine qua non. Ratio igitur eligit hoc præ illo, & vt intelligens, & vt volens: verum

aliter atque aliter, velut dictum fuit, & nos fusius declarauimus libro de Humano arbitrio. Quòd si voluntas non esset tantum finis, sed mediorum quoque voluntas esset electio. Sed id fieri nequit, quoniã vt Aristoteles tertio Ethicorũ inquit, volũtas est finis; nõ enim elegit, sed exequitur, & in actione versatur. quod finem respicit. Est & alia ratione finis, quoniã intellectus prius quàm eligat, velut diximus, natura ad finem mouetur; quem vt assequatur, media rimatur. Quod Latini non satis intelligentes, aut animaduertentes, quàm plurima hac de re parum sceleriter, & satis ineptè deprompserunt: cùm alii electionẽ, esse arbitrium, & voluntatis actionem: alii voluntatem: quidam, duas esse animæ potentias simul: nonnulli aliam ab his esse facultatem asserant. Sed dicant mihi quæso, cum Philosophus tertio Ethicorum inquit, voluntatem non esse electionem: quid per electionẽ & voluntatẽ eum putet intelligere: vtrum actionem, an facultatem? Facultatem ni fallor non responderunt, quòd hoc seipsum iugularet. repugnat enim toto cælo, quod aiunt, eorũ placitis. Quòd si pro actione accipient, vt voluntas quidem sit actio facultatis appetentis ad finem consequendum: electio verò, sit eiusdem facultatis alia actio, puta mediorum ad finem spectantium: cùm Philosophus dicat, electionẽ nullo pacto esse voluntatem: sensus opinor erit, duas has actiones diuersas poni: quarum altera cognitionem finis; altera rationis iudicium comitetur. Volũtas itaque aliam atq. aliam actionem promet, variante ratione. & prima actio erit ad finem comparandum, quia ratio tantum finem cognoscit vt bonum: flectetur autem vis appetens ad id, quod intellectus iudicauit, & deliberatione eligendum esse conclusit.

Quòd si ita est, satis aperte errat Philosophus, qui inquit, electionem nullo modo esse voluntatem, quãdoquidẽ si esset vnus eiusdemque facultatis actio, eadem actio esset altera. spectaret enim eundem finã, vel mediatè vel immediatè, vt loquuntur Philosophi; & tam hæc actio vocaretur voluntas, quàm illa. nam cum electio sit mediorum ad finem pertinentium, esset & finis. est enim Peripateticorum nulli non nota regula; Propter quod vnumquodque tale, & illud magis. quare si est mediorum ad finem, multo magis est finis. Si ergo tum electio, tum voluntas est finis, falsum est, quòd nullo modo vna actio est alia. Deinde quorsum quæso, Philosophus addidit, quamuis eadem videatur? siquidem & eadem videtur, & est verè eadem, si rationi iam positæ credendum est. Quocirca dicendum est, electionem esse rationis, prout ipsa iudicat, deliberat, & decernit; voluntatem verò rationis esse. sequitur enim eius iudicium, ei que assentitur, non tamen eligit. Duæ ergo sunt facultates, eligens & appetens. quanuis vtrique rationis actioni comitem se adhibeat voluntas. Quòd si quando appetitus rationi aduersatur, id fit vel propter aliam rationem potiore, vel ob sensum qui ita afficiat, vt non sinat rationem iudicium ferre, verùm præ socordia quadam, sensibus fenestram, vt est in prouerbio aperiat. Hinc perspicere licet, quænam sit voluntatis libertas, cum appetitus sit, capescere iussa: rationis verò, & electionis, imperare. Quare nunquam mihi arrisit, quod à quibusdam dici solet, voluntatem in electione perficere; nisi per perficere andiamus exequi, & imperata facere. Hinc præterea intelligi potest decantata illa differentia intellectus, quem vocant practicum, & contemplati-

ui. quippe practici finis est opus. Atque hæc actio, ut est intellectus cognoscentis, dicitur iudicium. ut verò iudicio iam lato intellectus volens adhæreat, dicitur electio. Atque ita substantia actionis prodit à ratione; denominatur verò à volente. Itaque commune quorundam placitum, qui aiunt; bonum esse obiectum voluntatis, perperam sentit. quoniam voluntas, ut est facultas appetens, caret obiecto. quandoquidem obiectum, quod ὑποκείμενον Græci appellant, quasi dicas subiectum, est solius potentiae cognitiuæ: & appetitus dicitur esse finis, non autem, obiecti. Verùm intellectus practicus habet bonum pro obiecto; atque opus & actionem, pro fine sibi proposito. Voluntas autem est finis; & electio mediorum ad finem respicientium, ut iam sæpe dictum fuit. Vocatur verò electio ab appetitu, cum sit rationis opus. nec est causa, sed sine qua non fiunt actiones morales; cum ratio sit regula, ad quam ipsæ dirigantur. Cum igitur in affectibus cadit mediocritas rationis, fit operatio secundum virtutem, atque est rationis, consentientibus tamen affectibus. Consensus ergo nulla fungitur actione, præterquam quòd assentiatur rationis persuasioni; quæ non est operatio, sed rationis, ut ita dicam, acceptatio, & actionis principium. Idcirco Alexander libro de Anima, quæ de Phantasia agit, inquit: Ascensio sanè, quæ in simplicibus versatur, an sit nec ne in nostra potestate non est. nam sensum atque imaginationem, huiusmodi assensio sequitur. At verò assensus ille, qui agendis rebus præstatur, utrum agi debeant, an non, à ratione velut à causa proficiscitur: quem in potestate nostra esse perspicuum est. Hactenus Alexander, ex quibus palàm fit, assensum à ratione promanare,

eiusque esse comitem, atque ob id in nostra esse potestate, quam Latini liberam facultatem nuncupant. Porro, ut ordinem in electione Alexander aperiret, ait: Nam in nostra potestate esse quis dubitat, de re quapiam deliberare, & eam cæteris antepondere, atque eidem assensionem adiicere? Et Philosophus tertio Ethicorum, ubi probauit electionem non esse cupiditatem; deinde non esse voluntatem; & postremo non esse opinionem, nec omni ex parte consultationem; conclusit esse appetitionem consultationis præditam. quoniam in electione est determinatio vocata, quæ dicitur rationis sententia ac iudicium. est & principium exequendi, quod dicitur appetitus: quæ duo absolutam, perfectam, ac integram significant electionem. Vnde si quis, nullo consilio, nullaque adhibita deliberatione, aliquid aggreditur: dicitur quidem illa executio, sed tamen non vera electio; quoniam deliberatio, rationisque iudicium facit, ut electio sit integra & perfecta, ut iam dictum fuit. Volui hæc sæpe eadem inculcando, prolixius enarrare: quò explicatius Philosophi sententia percipiatur, non ignarus, quam perplexè à quibusdam tractentur.

An homo sit natura liber: & ad quem finem facultas nostra nos ducat. Cap. XIIII.

VT autem & hæc, quæ postremo loco discutienda proposita fuerunt, dissoluamus; nec amplius ullus dubitandi locus reliquus sit, altius quædam repetenda sunt; ac primum de libertate quid significet, verba facienda; deinde, res examinanda; adhæc, causa libertatis inuestiganda; postremo circa quæ hæc libertas versetur, perscrutandum est. Et primum monere

licet, quod Alexander libro secundo præcipit, ridiculum esse eum, qui nititur probare, in nobis esse liberam arbitrandi facultatem. nam conari id demonstrare, est hominis non potentis notum ab ignoto diiudicare; quod de Natura dixit Philosophus secundo Physicorum. constat enim ex quamplurimis, homini inesse deliberandi facultatem, ut tertio Ethicorum quoq. monet Philosophus. Deliberamus enim, mutamus consilia, suademus ac dissuademus, laudamus, vituperamus, docemus, iubemus, præmiis prosequimur, suppliciis afficimus, denique vaticinamur. Quæ sanè omnia, homini facultatem liberam esse, & quodcunque sibi agendum proposuerit, id electione assequi posse, satis apertè testantur. Ac quoniam de moribus sermo est, quis inficiatur nos in iis liberos esse: cum & assuetudine deteriores exuamus, & doctrina in meliores commutemus? nam quis nescit, Socraté natura flagitiosum, Philosophiæ præceptis imbutum, in optimum ac sanctissimum virum euasisse? Deinde quis non videt pueros nullo ordine, nullaque lege immodestissimam vitam transigere? attamen simul atque adolescere cœperint, sibi ipsis imperare, ac certam sibi viuendi legem præscribere, eamque instituerè? Ex quibus colligit Alexander, hominè natura minimè orbatum aut inertem, cum adoleuit, non ignorare, quæ mala aut bona, & quæ turpia aut honesta in vita censenda sunt. Deinde, neminem latere opinatur, modò naturaliter sit affectus, quid in nobis consuetudo valeat, ut mala bonæ agitemus. Minimè tandem nescire censet, in nobis insitas esse facultates, quibus probis improbæque moribus assuescamus. Sed quanuis hæc nemo negauerit ita esse: multa tamen contra hanc sententiā attulimus in libro nostro

de hominis arbitrio, quæ hæc repetiisse superuacaneum fuerit: Attamen scire licet, omnes eas actiones quibus Philosophi libertatem astruunt, posse fieri ab affectu, vel sympathia, aut furore, vel naturæ propensione, aut timore, ut ibidem prolixius disputatur. Cæterum iis omisissis, ad nomen libertatis descendamus, & dicamus alia verè libera dici & serua; alia similitudine & analogia quadam. Verè liberum, ut primo Metaphysices docetur, est illud quod est gratia sui, & esse suum, vel voluntas, vel actiones suæ, non dicuntur esse alterius: Contrà se habet seruus. quoniã vel ipsum esse, vel voluntas, vel actio est alterius. Fieri ergo potest iure Gætium alter alterius seruus, vel mercede, vel vi, vel quibusdam acceptis beneficiis, vel suiipsum venditione. nam id quoque apud Indos receptum fuisse in Luculli vita scribit Plutarchus: ubi inopes, quo tributum Romanis penderent, se ditioribus vèdere solitos narrat. Sed quoniam seruus est ex eorum classe, quæ cum aliquo conferuntur, (ad aliquid vulgò apellant,) potest idem esse seruus alicuius, & ut cum altero confertur, dici liber ac dominus. Deus itaque est verè liber, cum sit gratia suiipsum, & omnibus essentiam motumque præbeat, nullius indigens, in omnibus sibi sufficiens. Ex aduerso, materia illa, quam primã nuncupamus, cum sit omnium gratia, & ab omnibus essentiam mutuetur, verè erit omni ex parte serua. Quæ mediæ sunt naturæ, illæ quò plus habent diuinatis, eò plus libertatis sortita sunt. quò verò magis corporea sunt, eò magis seruitutis naturalis conditionem nacta sunt. Ob id Aristoteles primo Politicorum censuit eum esse natura seruum, qui corporis viribus magis quàm animi pollet: & contrà natura liberum eum, qui men

tis acumine antecellit ac præstat. Homo itaque, si cum aliis rerum speciebus comparatur, quoniam solus mentis est particeps, solus quoque dicitur liber. quandoquidem libertas ab intellectu profluit. Dicitur quoque libertas & seruitus secundum similitudinem. nam qui omnibus tum animi, tum corporis viribus incumbit, ut opes sibi paret easque tueatur, eum diuitiarum seruum appellare consueuimus. ita qui libidini se totum dedit, aut iracundiæ non moderatur, eum huius aut illius affectus dicimus esse seruum. Simili modo ingenuos, quique à generosis clarisque parentibus nati sunt, liberos: qui verò à vilibus, ignobilibusque geniti sunt, seruos nuncupamus. Possunt tamen eiusmodi liberi, animo esse abiecto; & serui generosi reperiri, ut Aristoteles author est. Porro libertas, quam status popularis sibi expetit, cuius sexto Politicorum meminit Philosophus, similis est naturali. populus enim libertatem desiderat, ut imperet, quod liberi est proprium, ut iure suo viuat, nec unius imperio subiiciatur, aut à principis alicuius nutu pendeat, sed quod libuerit, etiam liceat. Qua similitudine homo quoque dici potest liber quoniam in sua est potestate, de quocunque voluerit ferre iudiciū, illudque eligere & velle, vel nolle, est enim rationis particeps, à qua tanquam à fonte omnis libertas profluit. Aristotelis hanc non similitudinis nomine, sed vero appellat *ἡ ἐν ἡμῶν*, quasi dicamus, quod in nostra est potestate. est enim ratio, vel anima, vel animæ præcipua facultas, ut Aristoteles sentit tertio de Anima, ubi ait De parte autem animæ. Hæc itaque hominis libertas, non est verè libertas: quoniam ratio libertatis est esse gratia sui, sui que causa agere omnia. Quæ mihi duo videntur innuere, nimirum non impelli vi; sed

sponte ad agendum ferri: deinde, finem non esse à seipso distinctū, neque se perfectiorē. Ea cum Deus longè perfectissimè possideat, (nullo enim impellente, nec vllius gratia agit: sed vt dicunt Philosophi primariò, ac prima intentione propter seipsum, ac suam summam bonitatem; post hæc, vt eam cum aliis communice.) iccirco dicitur solus esse liber; atque alia omnia ab hac exquisita libertate decidere. quoniam Deus est vnus omnium certus finis. Libertas verò illa, quæ opposita spectat, & quam Latini libertatem indifferentiæ uocarunt, etsi iam dictæ similis videatur, quoniam proponit sibi vnum aliquem finem: tamen non reperitur in Deo. non enim in eo sunt oppositi actus, ex Philosophorum sententia, nec opposita obiecta, quin nec oppositi effectus, cū hæc à naturæ imbecillitate proficiscantur: sed semper bonus est, semper seipsum intelligit, & vno vniiformique motu mouet. Parit autem hic diuersos effectus, tum propter materiam; tum quòd cœlum omnes terræ tractus non æqualiter respiciat. Porro speculatiuus magis vera libertate liber est, quàm politicus: quoniam ipsum intelligere est gratia sui: at agitare virtutes, est alterius. Et quanuis sint quædam virtutes gratia sui, vt scilicet affectibus moderentur iis, qui ab hominis forma sunt alieni: tamen, quia in homine indifferētia illa prodit à ratione, quæ propria est eius facultas; ob id dicendum esse existimo, quòd à ratione quidem proficiscatur intellectio; sed quoniā mens atque intellectus qui dicitur potentia, est animæ nostræ facultas, hæc causa est tantæ variationis atque incertitudinis: Alexander verò censet, hoc quod dicitur liberè agere, hoc est indifferenter; prouenire à natura non entis, quod enti inspersum est. quod ego sic

interpretor, non esse certam quandam causam extrinsecam nostrarum actionum ; sed intellectum, vtpote potentiam sensibus coniunctam, habere secum admixtam priuationem. Quare intellectus potentia erit qui priuationi permiscetur. A materia porrò omnis multitudo ortum ducit, tam in intelligibilibus, quàm in sensibilibus, velut libro tertio de Anima Alexander & Auerroës docent. Hinc sequitur, solam nostram potentiam, esse libertatis causam. nam si aliqua adesset causa, vnum sibi præfigeret, nec esset libertas. nã vbi hæc adest, nulla reperitur certa causa. Sic enim sexto Metaphysices dixit Philosophus : Eorum quæ sunt per accidens, nulla est causa nisi per accidēs; quæ non appellatur causa, quia non est certa, sed est id materia. Simili ratione posse velle & nolle, habereque hanc in differentiam, non oritur ex certa aliqua causa, sed à natura nostre facultatis, quæ est ipsa potentia intellectus. Cum verò vnum oppositorum sibi proposuit ac præfixit, iam non amplius est libera: quanuis natura sua potentiam habeat ad opposita. non aliter quàm materia, quæ vbi hæc illamue formam recepit, aliam non admittit: licet alio tempore admittere possit. His ita constitutis patere iam puto, in Deo non, esse liberum arbitrium, cum tota sit & pura actio: sic nec in aliqua quidem intelligentia, cum in illis non, cadat deliberatio aut electio, sed sua natura, suaque essentia sint actus. Et cum in his sublunaribus statui videtur à Philosophis quædam potentia, ea quia præ illis manca est, & imperfecta, solum consultationem, nobis inesse innuunt, & electionem. Ex prædictis quoque solui potest, quæsitum illud, quod à Theologis nostris proponitur: An scilicet sit liberum arbitrium ad malum? nam ex Platonis sententia, vt dictū

fuit suprà, non videtur esse libertas ad malum: quoniam malus, vel ignoràs, vt loquitur Aristoteles; vel per ignorantiam, vt Plato, malum perpetrat. Theologis quoq. quamplurimis idem placuit, quasi libertas agendi malum non proficiscatur ab agente, sed ab agente deficiente: atque ita impotentia potius sit peccandi, quàm potentia. Cæterum id non caret dubitatione. nam etsi malum sit priuatio, ipsa tamen actio, puta furtum facere, aut alterius vxorem vitare, est re ipsa, & vt ipsi loquuntur, positium malum; quare fit ab agente, & à potentia, non autem ab impotentia. Et quanuis deformitas illa, quã Theologi dicunt, sit priuatio alicuius perfectionis, quæ actui poterat adesse: tamen actio toto genere mala, est actio positiua, nec in illa est priuatio alicuius perfectionis, quoniam nulla poterat adesse, nisi fortassis, vt confertur cum bona, dici debeat imperfecta. quoniam nigrum si cõparatur cum albo imperfectum & priuatio nuncupatur à Philosophis; quia omne contrarium imperfectum, priuationem appellant. Quare sentias cum Alexandro, qui inquit, causam indifferentiæ esse priuationem: & causam mali, esse materiam, velut iam demonstratum fuit. Cùm igitur homo constet intellectu & sensu, qui à corpore originem trahit, causam mali habet suæ substantiæ immixtam: atque iccirco cum sensum sequitur, eligit malum, quod à materia proficiscitur. Et quoniam materia est causa defectus, fortasse illi cum defectum dixerunt, intellexerunt non promanare à forma. Et cùm ipsi dicunt, electionem esse causam: tu rectius dicas, fieri à ratione, assentiente sensu. Verùm hæc prolixius & vberius excutuntur, in libro de Arbitrio humano. Cæterum quispiam nostram responsionem impugnare poterit. nam

si malum non patratur ignorance vel defectu, aperte videtur esse concedendum, malum ut malum expecti, cum facultas nostra per se illud efficiat. Alexander hic sentit, fatendum esse, malum quia malum expecti posse. & adfert hoc signum. Nam cum qui flagitium committit, à quo filios suos coercet, puni- que si admiserint: (quod de Octauio fertur, qui grauer animaduertebat in illa vitia, quibus ipse pal- lebat.) cognoscit is se delinquere, eligitque sponte sua malum, ut malum est. Est tamen illud malum, ut obicitur rationi: ut verò sensus affectum ac concupi- scentiam mouet, videtur esse bonum, quia delectat. Similiter incendere ciuitatē, malum quidem; attamē si vindictæ causa fiat, habet rationem boni. Sic mor- tem perditè exoptare, malum profectò est: verumta- men ut à præsenti- bus malis liberat, boni speciem præ se fert. Sed de his hæcenus, satis est enim locum mon- strasse. Accedamus iam ad id quod quarto loco fuit propositum, videamusque circa quæ hæc libertas ver- setur, & quousque pertineat; ut tandem huic dispu- tationi finem imponamus. Scire itaque licet, eò perti- nere deliberandi facultatem, quò deliberatio. at deli- beratio, pertingit vsque ad ea, quæ à nobis sunt eligi- bilia. igitur ad illa quoque arbitrium, quod est deli- berandi facultas pertinet. quare non ad finem; quo- niam finis non eligitur. est enim finis idem quod ob- iectum in actionibus atq. in intellectu practico. Sed obiectū, vel ut verè bonum, vel ut apparens, natura- liter mouet. ergo eorum quæ naturaliter mouent, non est electio: finis igitur non est electio; sed medio- rum, quibus finem consecramur. nam cum ea multa sint ac diuersa, deliberatione & cōsilio opus est. qua- re & electione. Electio porrò non videtur circa ea

stram adeò in angustum redactam libertatem deprædentur. Primum enim in nobis est ipsa perturbatio, quam sensus adferunt, adeò assiduus actionũ comes, vt vix reprimere liceat. quod exemplo planum fit. nã si quis forte fortuna duos gladiatores in theatro dimicantes offenderit, an non quæso simul atque vtrunque conspexerit, iam ita erga alterum afficitur, vt cupiat alterum succumbere? Aut si quis in aleatores inciderit vel ignotissimos, nonne ita erga hunc vel illum affectu mouetur, vt quencunque fuerit animo complexus, illum desideret cum victoria & quæstu discedere? idque ob naturæ quandam communionẽ, vel sympathian. Quod cum ita esse vno ore omnes fateantur, optimè Aristoteles sensit tertio Politicorũ Remp. melius à lege, quàm ab homine administrari. nam quis speret hominem adeò affectibus præpeditum, rectum ferre posse iudicium? Est & alia causa, quæ nobis libertatem diripiat, habitus scilicet obfirmatus; qui non patitur nos aliò trahi, quàm quò ipse duxerit. Adhæc, est obiectum, quod cùm natura moueat, mentem ad hoc quàm ad illud reddit propensio rem, vt in dignoscendo vero plurimum laboremus. Est præterea naturæ ipsius propensio, quæ ad hoc, quàm ad illud magis prona abripitur. Insuper est carentia, quæ impellit ad id quo caremus. nam quid non mortalia pectora cogit fames, sitis intolerabilis, ac turgēs effrenisque libido? Est postea cœlum ac sydera, quæ temporum vicissitudinibus, ita corpora nostra calore ac frigore afficiunt ac disponunt, vt aliàs ad iram, & arma capescenda, aliàs ad quietẽ & ocium sint aptiora. adeò vt octauo Phýsicorum ausus sit dicere Philosophus, eos motus vsq. ad intellectum pertinere. Est tandem quam nonnulli addunt, Dei præsentio, quæ

itade nobis decernit, vt ab æterno futurum præuidit. Quod cùm Alexāder animaduerneret, in libro de Fato, monet potius credendum esse, Deos sic nostra intelligere vt sunt: ac contingenter quædam euenire, quædam verò necessariò; quàm apertè sensibus relutari: indicans contingētia esse in hoc mūdo, & quandam in actionibus nostris libertatem. Prætermitto hoc loco quærere, quomodo fatis agamur. nam cùm idem sit fatum, & naturæ inclinatio; illi dicuntur viuere secūdum fatum, qui naturæ impetum, (ita *ὁρμή* exponimus,) vt appetitionem vt placuit ciceroni & inclinationem sequūtur. Hoc quoq. sentit Homerus, vt Philoponus, & Simplicius explicarunt, cum ait,

Talis quippe viris meris est mortalibus ipsis

Qualem quotidie concedit Iūppiter almus.

Volūt enim homines ita affectū sequi, prout cælum corpus afficit, in iis scilicet, in quibus nihil rationis emicat. Sed hæc omnia libro de Fato copiosius & exquisitius declarauimus.

Vides mi Læli, quàm angusti sint nostri arbitrii limites, quot hostibus circūueniatur, quòtue sint eius libertatis prædones: nullo pro eo stante propugnatore, qui defendat, præter Christum, per quem datum est filios Dei fieri, his qui credūt in nomine eius. Quare quo pacto ab iis nos tutari possimus, non ab his petendum est, qui, dum alius ipsum ita extollit, vt in cælum euehat; alius ita deprimat, vt planè prosternat, atque è medio tollat, nihil synceri docent, omnia interim confundentes. Sed partim à Philosopho est postulandum, qui hominis naturam explicat: partim à Theologo, qui cùm maioribus opus sit viribus, quibus per Christum gratia à Deo aduersus eos muniamur, docere potest. Nec te Stoicorum ratio moueat,